

Ο ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΚΥΜΙΝΗΤΗΣ
ΚΑΙ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ
(Μαρτυρίες από μία άλληλογραφία στα τέλη του 17ου αι.)*

Ὁ Σεβαστὸς Κυμινήτης, ὁ Τραπεζούντιος λόγιος ποὺ ἀνέπτυξε τὴν δραστηριότητά του σὲ τρία πνευματικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς του, εἶναι φυσιογνωμία γνωστή¹. Γεννήθηκε στὰ Κύμينا, χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Τραπεζούντας, γύρω στὸ 1630 καί, ἀπὸ τὸ 1671/2, ἐσχολάρχησε διαδοχικὰ στὴν Πατριαρχικὴ

* Ἐκφράζω καὶ ἐδῶ τὶς εὐχαριστίες μου στὸν κ. Βρανούση, Διευθυντὴ τοῦ Κέντρου Ἐρευνῆς τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος μὲ παρότρυνε νὰ μελετήσω δύο χειρόγραφα, κατατεθειμένα στὸ Κέντρο, ὅπου καὶ ἐργάζομαι, ποὺ περιέχουν ἐπιστολὲς λογίων τῆς Τουρκοκρατίας. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ δύο χειρόγραφα ἐτοιμάζω ἤδη εὐρύτερη μελέτη γιὰ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη.

1. Βιογραφικὲς καὶ ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὸν Σεβαστὸ βλ.: Δημ. Προκοπίου, Ἐπιτετημένη ἐπαρίθμησις τῶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα λογίων Γραικῶν... (ἔκδ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ', Βενετία 1872, σ. 488).—Καισ. Δαπόντε, Ἱστορικὸς κατάλογος ἀνδρῶν ἐπισήμων (ἔκδ. Σάθα, ὅ.π., σσ. 191-192).—Μελετίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Βιέννη 1795, τ. Δ', παρ. 36 καὶ 44.—Γ. Ζαβίρα, Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον, Ἀθῆνα 1872, σ. 530.—Μ. Γεδεῶν, Χρονικὰ τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, Κων/πολι 1883, σσ. 99-101 καὶ 108-111.—Θ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἑλληνικῶν Σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ 1644-1821, Ἀθῆνα 1898, σ. 74.—Ἐπ. Κυριακίδη, Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζούντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρις ἡμῶν ἀκμασάντων Λογίων, Ἀθῆνα 1897, σσ. 62-76.—Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως στὸν Hurmuzaki, Documente privitoare la Istoria Românilor-Texte Grecești, τ. XIII, Βουκουρέστι 1909, σσ. ιβ'-ιζ' (ὅπου ἀναλυτικὴ ἀναγραφή τῶν ἔργων τοῦ Σεβαστοῦ· στίς σελ. 211 κ.ε. δημοσιεύονται λόγοι καὶ ἐπιγράμματα τοῦ Σεβαστοῦ).—Μητροπολίτου Χρυσάνθου Φιλιππίδου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Τραπεζούντος ΑΠ 4-5, 1933, κυρίως σσ. 726-731.—Β. Κνὸς, L'histoire de la littérature Néo-Grecque—La période jusqu'en 1821, Οὐψάλα 1962, σσ. 459-460.—Τ. Γριτσοπούλου, Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, Ἀθῆνα 1966, τ. Α', σσ. 250-260.—Ariadna Camariano-Cioran, Les Académies princières de Bucarest et de Jassy, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 363-372.—Ἀναφορὰ στὸν Σεβαστὸ κάνει ἐπίσης ὁ Περ. Τριανταφυλλίδης, Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ φυλή, ἤτοι τὰ Ποντικὰ, Ἀθῆνα 1866, καὶ στὸν πρόλογο τοῦ θεατρικοῦ ἔργου του Οἱ Φυγάδες, Ἀθῆνα 1870. Βλ. ἐπίσης τὸ ἄρθρο τοῦ Π. Νικολοπούλου, Κυμινήτης Σεβαστός, στὴν ΘΗΕ 7 (1965) 1091.

Σχολὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, στὸ Φροντιστήριον τῆς Τραπεζούντας καὶ στὴν Λύθεντικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου. Ἦταν, κατὰ τοὺς παλαιούς βιογράφους του, «ἐγκρατὴς τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς παιδείας»: τὸ ἐπιβεβαιώνουν τὰ ἔργα του ποὺ μᾶς σώζονται: οἱ παραδόσεις του—φιλολογικῆ καὶ φιλοσοφικῆ περιεχομένου—εἶναι ἀνάλυση καὶ σχόλια τῶν ἀριστοτελικῶν κειμένων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Συνεσίου, τῶν ποιημάτων τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτη, τῶν «χρυσῶν ἐπῶν» τοῦ Πυθαγόρα· διδάσκει ἐπίσης «παράφραση» τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδη καὶ ἐρμηνεῖα τῆς θεωρητικῆς γραμματικῆς τοῦ Ἀπολλωνίου. Κοντὰ σ' αὐτὰ ἀρκετὲς εἶναι οἱ πραγματεῖες του δογματικῆ περιεχομένου καὶ πολυάριθμοι οἱ παραινετικοὶ λόγοι, οἱ ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι καὶ οἱ πανηγυρικοὶ σὲ θρησκευτικὴς ἐορτές¹.

Στὴν σχολὴ τοῦ Φαναρίου ὁ Σεβαστὸς διαδέχτηκε τὸν διδάσκαλό του Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο καὶ δίδαξε μία περίπου δεκαετία, ὡς τὴν στιγμήν ποὺ ἀποποιεῖται τὰς σπουδαστῶν (1681;) τὸν ἀνάγκασαν νὰ διακόψει². Ἐπιστρέφει τότε στὴν γενέτειρά του καὶ ἰδρύει σχολὴν (1682), τὸ Φροντιστήριον τῆς Τραπεζούντας, μὲ πρότυπον τὴν σχολὴν τοῦ Φαναρίου. Κύριον μέλημά του ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ δογματικὴ ἐνίσχυσίς τους, ὥστε ν' ἀντισταθοῦν στοὺς διωγμοὺς τῶν Τούρκων καὶ στὴν προπαγάνδα τῶν Καθολικῶν³. Ἡ προσπάθειά του αὐτὴ ἀνακόπτεται γύρω στὸ 1690, ὁπότε,

1. Ἀναλυτικὸς κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Σεβαστοῦ ἀπὸ τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμεῖα, ὁ.π., σσ. ιε'-κδ'. Τὰ ἔργα του, αὐτόγραφα ἀλλὰ καὶ σὲ μεγάλο ἀριθμὸ ἀντιγράφων, σώζονται σὲ πολλοὺς κώδικες.

2. Οἱ παραχρῆς αὐτὲς ἀναφέρονται σὲ γενικὴς γραμμὲς ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Σεβαστοῦ καὶ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τοῦ Φαναρίου. Χωρὶς νὰ δίνονται συγκεκριμένα γεγονότα ἢ ἡμερομηνίες, μένει ἡ ἐντύπωση ὅτι ὑποκινητὴς τῆς στάσεως τῶν μαθητῶν ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Μανολάκης ὁ Καστοριανός, ποὺ στήριζε οἰκονομικὰ τὴ Σχολήν, ἢ ἡ σύζυγός του Ρωζάνη, γιὰ κάποια αἰτία ποὺ δὲν ἔχει διευκρινιστεῖ. Ὁ C. G. Mano (*Documente din secolele al XVII^{lea}-XIX^{lea} privitoare la Familia Mano*, Βουκουρέστι 1907, σ. 51, ἀρ. 27) δημοσιεύει ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Σεβαστοῦ, τὴν ὁποία χρονολογεῖ τὸ 1682 (χωρὶς ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὴν πηγὴν, ἀπὸ ὅπου μεταγράφει, ἢ γιὰ τὸν παραλήπτη): τὸ ἀπόσπασμα εἶναι τὸ ἑξῆς: «Ὁ μὲν πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἡμᾶς ἐγκατέλιπον, ὁ ἐν ἄρχουσι κύρ Μανουήλ καὶ ἡ τοῦτου σύνευνος, τιμωιάττη κυρία Ρωζάνη...ἐπει καὶ αὐτούς, ὅπερ ὁ χρόνος ἐδίδαξεν, ἢ τῶν ἀπονενομημένων κακία τάναντία φρονεῖν παρεσκευάσεν».

3. Γιὰ τοὺς μεγάλους διωγμοὺς τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας Τραπεζούντας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸν 17ο αἰ. βλ. Χρυσάνθου Φιλιππίδου, ὁ.π., σσ. 706-713· (ἀντλεῖ κυρίως ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, *Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων*, Βουκουρέστι 1715, βιβλ. ΙΒ', κεφ. θ', παρ. β', καὶ Παραλειπόμενα εἰς τὴν Ἱστορίαν..., στὰ *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, 1, Πετρούπολη 1891, σ. 287). Ἡ προπαγάνδα τῶν Καθολικῶν ἦταν, ἴσως, λιγότερο πιεστικὴ, δὲν ἔλειψε ὅμως· βλ. Χρυσάνθου

ἀποδεχόμενος πιθανότατα κάποια πρόσκληση, ἐγκαθίσταται στὸ Βουκουρέστι καὶ γίνεται διδάσκαλος στὴν «Αὐθεντικὴ» σχολὴ ποὺ λειτουργεῖ στὴν μονὴ τοῦ ἁγίου Σάββα, μὲ τὴν προστασία καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· μένει ἐκεῖ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του (6 Σεπτεμβρίου 1702) ¹.

Αὐτά, συνοπτικά, μᾶς παραδίδουν οἱ ἱστορικοὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Ὡστόσο, ἡ ὡς τώρα ἔρευνα δὲν ἐπέμεινε νὰ ἀξιοποιήσῃ στοιχεῖα ποὺ θὰ μᾶς βοηθοῦσαν νὰ χρονολογήσουμε ἀκριβέστερα τὶς καμπὲς τῆς ζωῆς τοῦ Σεβαστοῦ: τὴν ἐπιστροφή του στὴν Τραπεζοῦντα καί, κατὰ συνέπεια, τὴν ἴδρυση τοῦ ἐκεῖ Φροντιστηρίου, καθὼς καὶ τὸν χρόνο ποὺ ἀναχώρησε καὶ πάλι ἀπὸ τὴν πατρίδα του γιὰ τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο κέντρο τῆς δραστηριότητάς του, τὸ Βουκουρέστι.

Τὶς σχετικὲς μὲ τὴν διερεύνηση αὐτοῦ τοῦ θέματος μαρτυρίες ἀναζητήσα στὴν ἀλληλογραφία τοῦ Σεβαστοῦ, ποὺ εἶναι, σὲ μεγάλο ποσοστὸ, ἀνέκδοτη ὡς τώρα.

Ὁ Νικόλαος Κριτίας, ὁ Μέγας Ἐκκλησιάρχης, εἶχε συγκροτήσῃ σὲ κώδικα, στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα, συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν διαφόρων—κυρίως ἀλληλογραφία τῆς οἰκογενείας Καρυοφύλλη— στὸν κώδικα εἶχε προτάξῃ ἓνα πῖνακα τῶν περιεχομένων, ἀριθμώντας τὶς ἐπιστολὲς 1-212 ². Στὸν ἀριθμὸ 28 αὐτοῦ τοῦ πῖνακα ἀναγράφεται «Σεβαστοῦ Τραπεζοῦντιοῦ διδασκάλου δηλωτικῆ τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἀφίξεως καὶ τῶν κατ' αὐτόν». Ὁμοίως ἡ αὐτόγραφη αὐτῆ ἐπιστολή, φαίνεται, σύντομα ἐξέπεσε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς θέσῃ³—ἴσως βέβαια λανθάνει κάπου, σὲ ἄλλον κώδικα ἢ σὲ ἰδιωτικὴ συλλογὴ.

Φιλιππίδου, δ.π., σσ. 720-721 καὶ Τρ. Εὐαγγελίδου, *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1936, τ. Β', σσ. 266-267.

1. Στὸν τάφο τοῦ Σεβαστοῦ στὴν Μονὴ τοῦ ἁγίου Σάββα, ὑπῆρχε ἐπίγραμμα—ἔργο τοῦ ἱατροφιλοσόφου Ἰωάννη Κομνηνοῦ. Τὸ κείμενο ἔχει ἐπανειλημμένως δημοσιευθεῖ ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Τραπεζοῦντιοῦ λογίου· μάλιστα ὁ Ἐπ. Κυριακίδης κ.ἄ. τὸ ἀπέδιδαν στὸν Λάζαρο Σκριβὰ, ποὺ ἤταν κι αὐτὸς μαθητὴς τοῦ Σεβαστοῦ. Σήμερα ἡ ἐπιτύμβια πλάκα μὲ τὸ ἐπίγραμμα βρίσκεται στὸ Μουσεῖο Brâncoveanu στὴν Μογοσοαία, κοντὰ στὸ Βουκουρέστι· βλ. τὸ Corpus ἐπιγραφῶν *Inscriptiile Medievale ale României*, τ. I (ἐλληνικὲς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸν Al. Elian), Βουκουρέστι 1965, σ. 535, ἀρ. 660, καὶ A. Camariano-Cioara, δ.π., σ. 365, σημ. 13, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα βιβλιογραφία.

2. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Νικολάου Κριτίου τοῦ Μεγάλου Ἐκκλησιάρχου Συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, *ΝΕΛΛ*. 4 (1907) 206-224. Δημοσιεύεται ὁ πῖνακας ποὺ εἶχε συντάξῃ ὁ Κριτίας, καὶ στὴ συνέχεια ὁ Λάμπρος σημειώνει συμπληρώσεις καθὼς καὶ ἀπώλειες ποὺ ἐπισήμανε, ὅταν ὁ ἴδιος εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ δεῖ τὸν κώδικα. Ἀργότερα ὁ κώδικας δωρήθηκε ἀπὸ τὸν κάτοχό του Ι. Δ. Πάλλη στὸν Τομπάζη Μαυροκορδάτο, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ σειρά του τὸν πρόσφερε στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· βλ. N. Camariano, *Catalogul manuscrisurilor Grecești*, τ. II, Βουκουρέστι 1940, ἀρ. 974.

3. Βλ. Σπ. Λάμπρου, δ.π., σ. 220.

Ἄλλες αὐτόγραφες ἐπιστολὲς τοῦ Σεβαστοῦ ἢ ἀπαντήσεις πρὸς αὐτὸν δὲν μπόρεσα, ὡς τώρα, νὰ ἐπισημάνω. Ὅμως κώδικες-ἐπιστολάρια διασώζουν ἀρκετὸ μέρος τῆς ἀλληλογραφίας του, σὲ ἀντίγραφα.

Ὁ Παπαδοπούλου-Κεραμεύς, ποὺ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐρευνήσει καὶ νὰ καταλογογραφήσει τοὺς κώδικες τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως¹ καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Τραπεζούντας², μᾶς ἔχει δώσει ἀναλυτικὸ πῖνακα τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Σεβαστοῦ³, ἀντλώντας κυρίως ἀπὸ δύο κώδικες:

α) ἀπὸ τὸν κώδ. τοῦ ΕΦΣΚ, ἀρ. 10⁴· σήμερα βρίσκεται μαζί με τὰ ἄλλα χειρόγραφα τοῦ Συλλόγου στὴν κατοχὴ τῆς Τουρκικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας (Türk Tarih Kurumu) καὶ φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγκυρας⁵, ἀπρόσιτος.

β) ἀπὸ τὸν κώδ. τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, ἀρ. 84⁶· ἀνῆκε τότε στὸν ἀρχιμανδρίτη Νικὸδημο Μυρίδη· σήμερα δὲν γνωρίζουμε, ποῦ βρίσκεται.

Ἄλλοι κώδικες ποὺ παραδίδουν σὲ ἀντίγραφα συγκεντρωμένη ἀλληλογραφία τοῦ λογίου ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει:

- ΕΦΣΚ, ἀρ. 62· σήμερα στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγκυρας⁷.

- ΕΦΣΚ, ἀρ. 132· ἐπίσης στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγκυρας⁸.

- Μονῆς Ἐσφιγμένου, ἀρ. 315· ὁ κώδικας θεωρεῖται χαμένος⁹.

1. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμεύς, Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων, ΕΦΣΚ, παράρτ. τ. 20-22 (1892) 76-130, κώδδ. 1-43. Γιὰ τοὺς κώδδ. 44 καὶ ἐξῆς βλ. Δ. Σάρρου, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου, ΕΕΒΣ 8 (1931) 156-199 καὶ 9 (1932) 129-172.

2. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμεύς, Ἑλληνικοὶ κώδικες Τραπεζούντας, VV 19 (1912/15) 224 κ.έ. Εἰδικὰ στίς σσ. 282-322: Κώδικες Μονῆς Σουμελᾶ.

3. Τοῦ ἰδίου στοῦ Hurmuzaki, Documente..., τ. XIII (1909) κδ'-κζ'.

4. Ἡ περιγραφή τοῦ κώδ. στὸ περ. ΕΦΣΚ, παράρτ. τ. 20-22 (1892) 82-95.

5. Τὰ χειρόγραφα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως ποὺ βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀγκυρας καταλογογραφήθηκαν ἀπὸ τὸν P. Moraux, *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire—Catalogue des manuscrits grecs (Fonds du Syllagos)*, Ἀγκυρα 1964· στίς σσ. 23-34 ἡ περιγραφή τοῦ κώδ. 10.

6. Ἡ περιγραφή τοῦ κώδ. στὸ περ. VV 19 (1912/15) 305-309.

7. Ἡ περιγραφή τοῦ κώδ. στοὺς καταλόγους Δ. Σάρρου, ὁ.π., ΕΕΒΣ 8 (1931) 178-189, καὶ P. Moraux, ὁ.π., σσ. 100-108.

8. Βλ. Δ. Σάρρου, ὁ.π., ΕΕΒΣ 9 (1932) 157-168 καὶ P. Moraux, ὁ.π., σσ. 179-188.

9. Κατὰ τὴ σύντομη περιγραφή ἀπὸ τὸν Σπ. Λάμπρο (*Κατάλογοι τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τ. Α', Καϊμπριτζ 1895, σ. 199), ὁ κώδικας περιελάμβανε ἐπιστολὲς τοῦ Σεβαστοῦ ποὺ δὲν καταγράφονται ἀναλυτικά. Νωρὶς ὁ μὸς σημειώνεται ἡ ἀπώλεια τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν Γερ. Σμυρνάκη, Ἁγιον Ὅρος, Ἀθήνα

- Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου, ἀρ. 1223.¹
- Paris. suppl. grec 1248².

Στὸ Ἀρχεῖον Κωνσταντίνου καὶ Σοφοκλέους Οἰκονόμων, πού εἶναι κατατεθειμένο στὸ Κέντρο Ἐρεύνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὑπάρχουν δύο ἀκόμη κώδικες:

- Στὸν Φάκελο XIX, κώδικας, σελ. 520, διαστ. 205 × 145, τοῦ 19ου αἰ. Ἐπιγράφεται «Ἐπιστολαὶ διαφόρων μεταγενεστέρων Ἑλλήνων σοφῶν ἀπὸ τοῦ ραφ' σωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ ραφνα'». Εἶναι ἀντίγραφο τοῦ κώδ. ΕΦΣΚ, ἀρ. 10 (τοῦ 18ου αἰ.). Ἔγινε ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ Οἰκονόμο στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα³. Ἔχει σελιδαρίθμηση 1-520 καὶ στὰ περιθώρια δίνει τὴν ἀντιστοιχία τῶν φύλλων τοῦ πρωτοτύπου.

- Στὸν Φάκελο XLII, τεῦχος, σελ. 1-24, διαστ. 220 × 170. Πρέπει νὰ εἶναι τῆς ἴδιας ἐποχῆς μὲ τὸν προηγούμενο κώδικα. Εἶναι συλλογὴ ἐπιστολῶν τοῦ Σεβαστοῦ. Δὲν γνωρίζομε τὸν ἀντιγραφέα· στὰ περιθώρια φέρει κάποτε σχόλια, συχνὰ δυσανάγνωστα, γραμμένα ἀπὸ ἄλλο χέρι, πιθανότατα τοῦ Σ. Οἰκονόμου.

Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα τοῦ Ἀρχείου Οἰκονόμου, παρουσιάζω ἐδῶ τρεῖς ἐπιστολές, ὡς τώρα ἀνέκδοτες, πού ἔταν μελετηθοῦν μαζὶ καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλα γνωστὰ στοιχεῖα (δημοσιευμένες ἐπιστολές καὶ σημειώματα χειρογράφων), μᾶς βοηθοῦν νὰ περιορίσουμε σὲ λίγους μῆνες τὸ χρονικὸ διάστημα μέσα στὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ ἔφυγε ὁ Σεβαστὸς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ ἐγκαταστάθηκε στὴν Τραπεζούντα.

Α'. Ἡ πρώτη ἐπιστολὴ περιλαμβάνεται στὶς σελ. 352-354 τοῦ κώδικα πού

1903, σ. 656· ἐπιβεβαιώνεται ἀργότερα ἀπὸ τὸν Σ. Εὐστρατιάδη, Ἐπιστολαὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ, Ἑλληνικά 7 (1934) 84-85, σημ. 2.

1. Ἡ περιγραφή τοῦ κώδικα δὲν περιλαμβάνεται στοὺς ἐντυπους καταλόγους χειρογράφων τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας τῶν C. Litzica καὶ N. Camariano (ὁ.π.). Ἡ A. Camariano-Cioran (ὁ.π., σ. 354) ἀντλεῖ καὶ παραθέτει μόνον σύντομα στοιχεῖα πού βεβαιώνουν τὴν διαμονὴ τοῦ Σεβαστοῦ στὴν Τραπεζούντα τὸ 1682 (Πληρέστερες πληροφορίες γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ κώδικα δὲν μπόρεσα, πρὸς τὸ παρόν, νὰ ἔχω).

2. Ch. Astruc—M. L. Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs—Supplement III*, Παρίσι 1960, σσ. 452-458 (εἰδικὰ γιὰ τὶς ἐπιστολές τοῦ Σεβαστοῦ, σ. 456). Εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω καὶ νὰ μεταγράψω τὸ χειρόγραφο αὐτό, ὅταν ἐτοίμαζα τὴ διατριβή μου γιὰ τὶς Βιβλιοθήκες τῆς Τραπεζούντας καὶ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τους.

3. Ὁ κώδ. ΕΦΣΚ ἀρ. 10 ἀνῆκε στὸν Νεόφυτο μητροπολίτη Δέρκων, ὁ ὁποῖος τὸν ἐδῶρθε (1872/3) στὴν βιβλιοθήκη τοῦ Συλλόγου. Ἡ ἀντιγραφή τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου ἐγίνε «ἐκ τῶν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἁγίου Δέρκων», πιθανότατα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1870 στὴν διάρκεια παραμονῆς του στὴν Κων/πολη (Ἐπάρχει ἐπιστολὴ σχετικὴ τοῦ Οἰκονόμου πρὸς τὸν Ἀθανάσιο Δημητριάδη—«12 Σεπτεμβρίου 1870, ἐν Θεραπείαις»—στὸ Ἀρχεῖον Οἰκονόμου, φάκ. XV).

εἶναι στὸν Φάκ. XIX (= ΕΦΣΚ, ἀρ. 10, φφ. 201α-202α)· ἀπευθύνεται ἀπὸ τὸν Σεβαστὸ (ποῦ εἶναι πλέον στὴν Τραπεζούντα) πρὸς τὸν διδάσκαλό του Ἰωάννη Καρυοφύλλη, στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔχει στὸ τέλος τὴν ἡμερομηνία: *Μαΐου ε΄*.

Ἀναφέρεται στὸ «ἀρτιπαγῆς Φροντιστήριον» τῆς πατρίδας του, ὅπου ἤδη παρακολουθοῦν τὰ μαθήματά του εἴκοσι φοιτητές. Στὴν συνέχεια δίνει μιὰ γλαφυρότατη περιγραφή τῆς νέας του ζωῆς, ἐκφράζοντας συγχρόνως καὶ τὴν κατάθλιψη ποῦ αἰσθανόταν στὴν Κωνσταντινούπολη—ἴσως ἐξ αἰτίας τῶν ταραχῶν ποῦ τὸν ἀνάγκασαν καὶ νὰ φύγει¹. Τέλος, σύντομα, ἀναφέρει ἀσθένειά του καὶ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μέσα σὲ περίοδο λοιμοῦ.

Κάνω τὴ σκέψη πὼς ἔχομε ἐδῶ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς ποῦ αὐτόγραφη περιλαμβανόταν στὸν κώδικα τοῦ Κριτία: «δηλωτικὴ τῆς εἰς τὴν πατρίδα ἀφίξεως...»².

Τὴν ἴδια ἐπιστολή, ἀχρονολόγητη, περιεῖχε καὶ ὁ κώδ. ἀρ. 84 τῆς Μονῆς Σουμελά³. Περιλαμβάνεται, ἐπίσης ἀχρονολόγητη, στὸν κώδ. 1223 τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, φφ. 71α-72α⁴.

Β΄. Ἡ δευτέρη ἐπιστολὴ περιλαμβάνεται στίς σελ. 354-356 τοῦ ἴδιου κώδικα (= ΕΦΣΚ, ἀρ. 10, φφ. 202α-203α)⁵· εἶναι ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰωάννη Καρυοφύλλη στὴν προηγούμενη ἐπιστολὴ τοῦ Σεβαστοῦ. Ἐδῶ δὲν φέρει καμιά χρονολογικὴ ἔνδειξη.

Ὁ Καρυοφύλλη, μετὰ τίς ἐκφράσεις φιλίας καὶ συμπαθείας, ἀναφέρεται στίς νέες ταραχὲς ποῦ ξέσπασαν καὶ ἐναντίον τοῦ ἀντικαταστάτη τοῦ Σεβαστοῦ, τοῦ Γερασίμου Ἀκαρνάνα, καὶ μάλιστα στίς προσπάθειες ποῦ γίνονται γιὰ τὴν ἐξεύρεση νέων διδασκάλων γιὰ τὴν σχολὴ τοῦ Φαναρίου, λεπτομέρειες ποῦ δὲν ἀναφέρονται στίς ὡς τώρα Ἱστορίες τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας⁶.

Τὴν ἴδια ἐπιστολή, χρονολογημένη: 1683, περιεῖχε καὶ ὁ κώδ. 84 τῆς

1. Βλ. σ. 281, σημ. 2 πρὸ πάνω καὶ στὰ σχόλια τῶν ἐπιστολῶν στὴ συνέχεια.

2. Στὸ περιθώριο, τὸ χειρόγραφο μας φέρει τὴν ἔνδειξη: «ἐκ τοῦ πρωτοτύπου». Τὴν ἴδια αὐτὴ ἔνδειξη δίνει καὶ ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς στὴν περιγραφή τοῦ κώδικα τοῦ Συλλόγου ἀρ. 10. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Σοφ. Οἰκονόμος ἀντέγραψε πιστὰ τὸ χειρόγραφο ποῦ εἶχε μπροστά του.

3. Βλ. τὸν κατάλογο τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμεύς, *VV* 19(1912/15) 306, ἀρ. 7.

4. Βλ. A. Camariano-Cioran, *δ.π.*, σ. 364, σημ. 9.

5. Ὁ κώδικάς μας ἔχει στὸ περιθώριο, ὅπως καὶ ὁ κώδικας τοῦ Συλλόγου, τὴ σημείωση: «ἐκ σχεδίου ἰδιοχείρου».

6. Μ. Παρανίκα, *Περὶ τῆς ἐν Κων/πόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1621-1691)*, ΕΦΣΚ 25(1895) 49-61· (ἐπίσης ΕΦΣΚ 10(1875/6) 85-102, 19(1884/5) 1-13, 25(1895) 61-66, 27(1897/9) 313 κ.έ.).—Μ. Γεδεών, *Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας*, Κων/πολι 1883.—Τ. Γριτσοπούλου, *Πατριαρχικὴ Μεγάλὴ τοῦ Γένους Σχολή*, Ἀθήνα 1966.—κτλ.

Μονῆς Σουμελαῖ¹. Ὁ Μ. Γεδεών σημειώνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς σὲ ἓνα ἀκόμη κώδικα, ὁ ὁποῖος ἀνῆκε στὸν Γεώργιο Μαυροκορδάτο, στὴ Βιέννη². ἐκεῖ ἡ ἐπιστολή φαίνεται πὼς εἶχε τὴν ἐνδειξὴ ὅτι ἐγράφη τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1683.

Γ'. Ἡ τρίτη ἐπιστολή περιλαμβάνεται στίς σελ. 16-22 τοῦ χειρογράφου ποῦ εἶναι στὸν Φάκ. XLII· ἀπευθύνεται ἀπὸ τὸν Σεβαστὸ πρὸς τὸν Χρῦσανθο Νοταρᾶ. Εἶναι χρονολογημένη: *αχρη' ἑκατομβαιῶνος ζ' φθίνοντος* (= 23 Ἰουλίου 1688).

Ὁ Σεβαστὸς σημειώνει ὅτι ἤδη ἔχουν περάσει ἕξι χρόνια ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Τραπεζούντα καὶ διεκτραγωδεῖ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τὴν δική του καὶ τῆς σχολῆς· παρακαλεῖ δὲ τὸν Χρῦσανθο νὰ μειτεῦσει στὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Σερβάνο Καντακουζηνό, ὥστε νὰ ὑπάρξει ἀπὸ μέρους του κάποια ἐπιχορήγηση, ποῦ θὰ ἐπιτρέψει τὴ συνέχιση τῆς λειτουργίας τοῦ Φροντιστηρίου τῆς Τραπεζούντας.

Ἡ ἴδια ἐπιστολή σώζεται καὶ στὸν κώδ. 132 τοῦ ΕΦΣΚ, σελ. 151-155³.

Στίς 23 Ἰουλίου 1688 ἔχουν, λοιπόν, περάσει ἤδη ἕξι χρόνια ἀπὸ τότε ποῦ ὁ Σεβαστὸς Κυμινήτης βρίσκεται στὴν Τραπεζούντα καὶ προϊστάται τοῦ Φροντιστηρίου. Ἐγκαταστάθηκε, δηλαδή, ἐκεῖ τὸ 1682.

Ἄλλωστε ἡ ἀπάντηση τοῦ Καρυοφύλλη, τοῦ 1683, μᾶς ὀδηγεῖ ὥστε τὴν πρώτη ἐπιστολή τοῦ Σεβαστοῦ (μὲ μόνη τὴν ἐνδειξὴ Μαΐου ε') νὰ τὴν χρονολογήσουμε στίς 5 Μαΐου 1682.

Εἶναι ἡ στιγμή νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ ἄλλες μαρτυρίες—τίς χρονολογίες ποῦ οἱ μαθητὲς τῆς ἐποχῆς ἔβαζαν στὰ τετράδιά τους, σημειώνοντας τὴν ἑναρξὴ ἢ λήξῃ ἐνὸς κύκλου μαθημάτων ἢ τῆς μελέτης ἐνὸς κεφαλαίου. Συγκεκριμένα, στὸν κώδικα τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἀρ. 261, ποῦ ἀνῆκε στὸν Χρῦσανθο Νοταρᾶ, σημειώνεται μὲ τὸ χέρι τοῦ λόγιου ἱερωμένου ὅτι παρακολούθησε μαθήματα τοῦ Σεβαστοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν μήνα Σεπτέμβριον τοῦ 1681⁴.

Μέσα στοὺς ἑπτὰ μῆνες ποῦ μένουν ἀκάλυπτοι ἀπὸ συγκεκριμένη μαρτυρία (Σεπτέμβριος/Ὀκτώβριος 1681 ἕως 5 Μαΐου 1682), ἡ ζωὴ τοῦ Σεβαστοῦ πρέπει νὰ ἐξελίχθηκε ὡς ἐξῆς:

Διδάσκει γιὰ κάποιο ἀκόμη διάστημα στὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ τοῦ Φαναρίου.

1. Βλ. τὸν κατάλογο τοῦ Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ὁ.π., σ. 306, ἀρ. 8.

2. Μ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 100-101, ὅπου καὶ δημοσιεύει μικρὸ ἀπόσπασμα ποῦ ἀναφέρεται στὴ στάση τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς κατὰ τοῦ Γερασίμου.

3. Βλ. τὸν κατάλογο τοῦ P. Mogaux, ὁ.π., σ. 180, ἀρ. 7α.

4. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Κατάλογος κωδίκων εὕρισκομένων ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ ἐν Κων/πόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου*, στὴν Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκῃ, τ. 4, Πετρούπολη 1899, σσ. 234-235.

Ἀρχίζουν ἢ κορυφώνονται οἱ ταραχές ἐναντίον του.

Ὁ Σεβαστὸς, ὕστερα ἀπὸ δεκαετὴ καὶ πλέον διαμονὴν στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀρχίζει νὰ αισθάνεται ξένος καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐπιστρέψει στὴν πατρίδα του, γιὰ νὰ βοηθήσει στὴν πνευματικὴ τῆς ἀναγέννηση. Γίνονται οἱ σχετικές συνεννοήσεις μὲ τοὺς συμπατριῶτες του. Τὴν ἴδια, ἴσως, αὐτὴ περίοδο, παίρνει ἐπιστολὴ τοῦ διακόνου Τιμοθέου ἀπὸ τὴν Ρωσσία, πού τὸν προσκαλεῖ νὰ ἀναλάβει τὴν ἑλληνικὴ σχολὴ τῆς Μόσχας¹. Ἡ ἀπάντησή του, ἀρνητικὴ, τὸν παρουσιάζει ἤδη ἀποφασισμένο νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴν Τραπεζούνα, γιὰ νὰ διδάξει ἐκεῖ.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι, τόσο στὴν ἀπάντησή του αὐτὴ πρὸς τὸν Τιμόθεο ὅσο καὶ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Καρυοφύλλη, δὲν παραπονεῖται γιὰ τὴν ἀναταραχὴ ἐναντίον του, ἀλλὰ μιλεῖ γιὰ νοσταλγία τῆς πατρίδας². Μόνο στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Χρύσανθο (ὕστερα ἀπὸ ἕξι χρόνια) κάνει νύξη γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν Πατριαρχικὴ Σχολή: «τῆς πάλαι μοι παρητημένης, εἰδοσί λέγω»· ὁ Χρύσανθος θὰ εἶχε ζήσει ἀπὸ κοντὰ τὰ γεγονότα, ἀφοῦ φοιτοῦσε ἐκεῖ τὸν Σεπτέμβριο 1681.

Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Σεβαστοῦ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μπορεῖ, λοιπόν, νὰ τοποθετηθεῖ μέσα στοὺς τρεῖς τελευταίους μῆνες τοῦ 1681—ὀπωσδήποτε μετὰ τὸν Σεπτέμβριο καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀνάρρωσή του καὶ ἐνῶ ἀκόμη διαρκοῦσε ἡ ἐπιδημία στὴν περιοχὴ: («φυγὴν παρὰ τὴν λοιμικὴν νόσον» σημειώνει στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Καρυοφύλλη).

Ὁ λοιμὸς τοῦ 1681 μνημονεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καρυοφύλλη στὶς «Ἐφημερίδες»

1. Γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ πού ἰδρύθηκε στὴ Μόσχα στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ. ὑπάρχει τὸ ἄρθρο τοῦ Ἄλ. Λασκάρεως, Ἱστορικὴ ἐποψὶς περὶ τῆς ἐν Μόσχῃ Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα..., δημοσιευμένο στὸ περιοδικὸ τοῦ ΕΦΣΚ 2 (1864) 24-44.— Ὁ ἱερομόναχος Τιμόθεος, ἀπὸ τοὺς ἐνθερμούς ὑποστηρικτὲς τῆς ἰδρύσεως τῆς σχολῆς αὐτῆς, ἐζήτησε ἀπὸ τὸν Σεβαστὸ νὰ διδάξει ἐκεῖ. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Τιμοθέου δὲν μᾶς εἶναι γνωστὴ (ἴσως νὰ τὴν διαβίβασαν οἱ Ρῶσοι ἐπίσημοι Τζιρικώφ καὶ Βοζνίτσιν, οἱ ὁποῖοι, φτάνοντας τὸ 1681 στὴν Κων/πολη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διπλωματικὴ ἀποστολὴ τους, εἶχαν ἐντολὴ νὰ ἀναζητήσουν διδασκάλους γιὰ τὴν Ἀκαδημία τῆς Μόσχας). ἔχομε ὁμως τὴν ἀρνητικὴ ἀπάντησις τοῦ Σεβαστοῦ στὴν πρόσκλησις αὐτῆ τοῦ Τιμοθέου, δημοσιευμένη στὸ ἄρθρο τοῦ Μ. Γεδεῶν, Τιμόθεος Ἀγιορείτης, Ἐκκλ. Ἀλ. 8 (τεύχ. 11-27 Ἰαν. 1888) 91-92.

2. Ἡ ἴδια σιωπὴ γι' αὐτὸ τὸ θέμα παρατηρεῖται καὶ στὶς ὑπόλοιπες ἐπιστολὲς τοῦ Σεβαστοῦ πού ἔχω ὑπ' ὄψη μου. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ ἀντίδρασις ἐκείνων πού ἀλληλογραφοῦν μαζί του αὐτὴ τὴν ἐποχὴ (1683): Π.χ. α) ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Καρυοφύλλη πού δημοσιεύεται ὀλόκληρη ἐδῶ· β) ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Σπαντωνῆ, πού ἀπόσπασμά της δημοσίευσε ὁ Γεδεῶν (Χρονικὰ Πατρ. Ἀκαδημίας, σ. 101)· γ) ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἐφραίμ Δεκάρχου, πού δημοσίευσε ὁ Π. Τριανταφυλλίδης (στὸν Πρόλογο τοῦ θεατρικοῦ του ἔργου Οἱ Φινγάδες, σσ. 118-119). Καὶ οἱ τρεῖς ἔχουν σαφεῖς ὑπαινιγμοὺς γιὰ τὰ γεγονότα πού τὸν ἀνάγκασαν νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

του¹· γράφει τὴν 1 Ἰανουαρίου 1682: «Ἠλθομεν ἐλέει Θεοῦ εἰς τὸν οἶκον ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Ἑλβανιτοχωρίου πανσαμένου τοῦ λοιμοῦ». Ἡ σημείωση αὐτὴ τοῦ Καρυοφύλλου μᾶς ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποψη ὅτι ὁ Σεβαστὸς ἔφυγε τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1681, ἐνῶ ὑπῆρχε ἀκόμη ἡ ἐπιδημία στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸ ταξίδι του πρέπει νὰ διήρκεσε περισσότερο ἀπὸ ἓνα μῆνα, ἀν μάλιστα δεχτοῦμε ὅτι γίνεται μέσα στὸν χειμῶνα, μὲ κακοκαιρία (στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ἡ «χειμῶνος ἀμετρία» σημειώνεται σὰν ἰδιαίτερα ἐνοχλητικὴ ἐκεῖνο τὸν χρόνον).

Μὲ τὴν ἀφίξή του στὴν Τραπεζοῦντα (τέλη τοῦ 1681 ἢ, τὸ ἀργότερο, ἀρχὲς τοῦ 1682) θὰ ἀσχολήθηκε μερικὲς ἡμέρες μὲ τὶς διαδικασίες γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς Σχολῆς. Βέβαια οἱ συμπατριῶτες του τὸν περίμεναν καὶ ἴσως οἱ προκαταρκτικὲς ἐνέργειες νὰ μὴν καθυστέρησαν.

Τὰ δεδομένα χρονικὰ πλαίσια μᾶς ὁδηγοῦν λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ Φροντιστηρίου πρέπει νὰ ἄρχισε μέσα στοὺς δύο πρώτους μῆνες τοῦ 1682.

Αὐτὰ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς πρώτης ἐπιστολῆς. Ἡ δευτέρα, ἡ ἀπάντηση τοῦ Καρυοφύλλου, μᾶς βοήθησε νὰ χρονολογήσουμε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Σεβαστοῦ· ὅπως εἶπαμε, μᾶς προσφέρει ἐπίσης λεπτομέρειες γιὰ τὴν στάση τῶν μαθητῶν στὸ Φανάρι, οἱ ὁποῖες θὰ σχολιαστοῦν πιὸ κάτω.

Ἡ τρίτη ἐπιστολὴ ποὺ δημοσιεύεται ἐδῶ ἔχει ἀπόσταση ἕξι ἐτῶν ἀπὸ τὴν πρώτη. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα, τὰ ἀρχικὰ προβλήματα τῆς Σχολῆς, κυρίως οἰκονομικά, δὲν ἔχουν λυθεῖ· εἶναι μάλιστα περισσότερο αἰσθητὰ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς, ἀνεψιὸς καὶ διάκονος τοῦ Δοσιθεοῦ Ἱεροσολύμων, κινεῖται, φαίνεται, μὲ ἀνεση στὴν αὐλὴ τοῦ Σερβάνου Καντακουζηνοῦ, ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας ἀπὸ τὸ 1679. Ἄλλοτε ὁ Σεβαστὸς εἶχε ἀπευθύνει ἓνα ἐγκώμιο στὸν Σερβάνο²· τῶρα ζητᾷ ἀπὸ τὸν παλιὸ του μαθητὴ, τὸν Χρῦσανθο, νὰ ἐνδιαφερθεῖ, ὥστε ὁ ἀπόγονος τῶν Κομνηνῶν ποὺ κυβερνᾷ τὴν «πανευδαίμονα χώραν» τῆς Βλαχίας νὰ συνδράμει τὸ Φροντιστήριον ποὺ στεγάζεται στὸ μετόχι τῆς Μονῆς Σουμελαῖ. Ὡστόσο, οὔτε ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Σεβαστοῦ οὔτε ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες ξέρομε τί τελικὰ ἀπέδωσε γιὰ τὴν σχολὴ τῆς Τραπεζοῦντας ἡ αἴτηση αὐτῆ. Ἴσως ὅμως νὰ ὑπῆρξε ἡ ἀπαρχὴ τῶν συνεννοήσεων ποὺ ἔφεραν τὸν Σεβαστὸ (στὶς ἀρχὲς τοῦ 1690, πιθανότατα) στὸ Βουκουρέστι³.

1. Βλ. Π. Ζερλέντη, Ἰωάννου Καρυοφύλλου Ἐφημερίδες, στὸ *ΔΙΕΕ* 3(1890) 303.

2. Ἐχει δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα, στοῦ *Hurmuzaki*, ὅ.π., σσ. 211-215.

3. Ὁ χρόνος τῆς ἀφίξης τοῦ Σεβαστοῦ στὸ Βουκουρέστι, πολὺ νωρὶς ἔγινε ἀντικείμενο συζήτησης μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν, τῶν Ρουμάνων κυρίως, καθὼς συνδέθηκε μὲ τὸ θέμα τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐκεῖ «Αὐθεντικῆς Ἀκαδημίας». Λείπει τὸ συγκεκριμένο ἐπίσημο ἔγγραφο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ θὰ τὸ δέχονταν ὅλοι χωρὶς ἀμφισβήτηση. Ἔτσι, οἱ ἐρμηνεῖες ποὺ δίδονται

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν δὲν παρουσίασαν ἐκδοτικὰ προβλήματα· διορθώνονται σιωπηρὰ οἱ ἐλάχιστες ἀβλεψίες τῶν ἀντιγραφῶν καὶ σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἡ στίξις.

Ἐπιστολὴ Α΄

Ἄρχειον Οἰκονόμου, φάκ. XIX-κώδ. «Ἐπιστολαὶ διαφόρων...ἀπὸ τοῦ ἀφ' ὧν σωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ ἀψνα'», σσ. 352-354.

Τῶ ἐντιμοτάτῳ θειοτάτῳ σοφολογιωτάτῳ, ἡμετέρῳ δὲ σεβασμιωτάτῳ πατρὶ τε καὶ διδασκάλῳ, ἀγίῳ μεγάλῳ λογοθέτῃ, κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ τὴν ἐδαφιαίαν προσκύνῃσιν.

νονται στὶς ἄλλες πληροφορίες (ἀνάλογα μὲ τὴν παλαιότητα ἢ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν πηγῶν), χωρίσαν τοὺς μελετητὲς σὲ δύο ομάδες: κατὰ τὴν ἄποψη τῆς μιᾶς, ποὺ περιλαμβάνει καὶ τοὺς διασημότερους ρουμάνους ἱστορικούς (Urechia, Xenopol, Erbiceanu, Iorga, κ.ά.), ἡ ἵδρυση τῆς Σχολῆς αὐτῆς ἀνωτέρων μαθημάτων τοποθετεῖται στὴν περίοδο τῆς ἡγεμονίας τοῦ Σερβάνου Καντακουζηνοῦ. Ἡ ἄλλη ἄποψη, ὅτι ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Μπραγκοβάνο Βασαράβα ἀνάμεσα στὸ 1692 καὶ τὸ 1695, διατυπώθηκε ἀπὸ τὸν V. Papacostea σὲ ἄρθρο τοῦ 1961 καὶ ἀναλύεται στὴν μελέτη τοῦ ἰδίου (ποὺ τυπώθηκε μετὰ τὸν θάνατό του), *La fondation de l'Académie grecque de Bucarest. Les origines de l'erreur de datation et sa pénétration dans l'historiographie*, περ. *RESEE*, 4 (1966) τεύχ. 1-2, σσ. 115-145 καὶ τεύχ. 3-4, σσ. 413-436. Ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶχε ἤδη υἱοθετηθεῖ ἀπὸ ρουμάνους ἐρευνητὲς τὸ 1964 (βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Κλ. Τσοῦρκα, ποὺ ἀναφέρεται πῶς κάτω).—Κοινὴ πεποίθησις ὄλων ὅτι ὁ Σεβαστὸς Κυμινήτης ἦταν ὁ πρῶτος διδάσκαλος καὶ διευθυντὴς τῆς Ἀκαδημίας.

Ὅμως ὁ Κλεόβ. Τσοῦρκα (*Autour des origines de l'Académie grecque de Bucarest 1675-1821 BS* 6, 1965, 265-280), διατυπώνει τὴ δική του ἄποψη: ὅτι ἡ μετάβαση τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη στὸ Βουκουρέστι πρέπει νὰ διαχωρισθεῖ ἀπὸ τὴν ἵδρυση τῆς Ἀκαδημίας· ἐμπνευστὴς τῆς τελευταίας ἦταν στὰ χρόνια τοῦ Σερβάνου Καντακουζηνοῦ ὁ λόγιος ἀδελφός του στόλνικος Κωνσταντῖνος Καντακουζηνός· καὶ πρῶτος διδάσκαλος, ἕως, ὁ Γερμανὸς ὁ Λοκρός, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐπιμελεῖται καὶ τὴν μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς στὰ ρουμανικά· ὁ Σεβαστὸς ἔρχεται ἀργότερα, ἕως τὸ 1688, καὶ ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ ἀποκτᾶ νέα αἴγλη τὴν ἐποχὴ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντίνου Βασαράβα.

Ἡ Ar. Camariano-Cioran (ὁ.π., σ. 20 κ.έ.) ἐκθέτει ἀναλυτικὰ ὅλες τὶς ἐπιμέρους ἀποφύσεις ποὺ διατυπώθηκαν ὡς τώρα, καὶ συγκρίνοντας ὅλα τὰ δεδομένα τοποθετεῖ τὴν ἄφιξη τοῦ Σεβαστοῦ στὸ Βουκουρέστι στὰ τέλη τοῦ 1689 (σσ. 33 καὶ 34), θεωρεῖ ὅμως τὴν ἵδρυση «τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς τοῦ Βουκουρεστίου» (δηλ. τῆς Αὐθεντικῆς Ἀκαδημίας) προγενέστερη—ἔργο τοῦ Σερβάνου Καντακουζηνοῦ (σ. 34).

Ἡ μελέτη τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη, τὴν ὅποια συνεχίζω, ἐλπίζω νὰ φέρει στὸ φῶς κάποια ἀκόμη στοιχεῖα ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ προσδιορίσουμε καλύτερα τὶς συζητούμενες χρονολογίες.

5 Ἀλύης ἄμα καὶ χαρᾶς ἡμῖν αἰτία καθέστηκεν ἢ ἐπὶ τὴν ἐνεγκοῦσαν
 ἐπιδημία, θεϊοτάτε μοι καὶ ἀξιάγαστε αὐθέντα καὶ εὐεργέτα, ἀποστεροῦ-
 σα μὲν ἀπάντων τῶν ἐκεῖθεν καλῶν, ἐπέκεινα δὲ πάντων τῆς σεβασμιο-
 τάτης καὶ ποθεινοτάτης ἔμοι καὶ θεᾶς καὶ ὁμιλίας καὶ ψυχωφελοῦς νου-
 θεσίας καὶ παραινέσεως, ἀποκαθιστῶσα δὲ τῇ πατρῴᾳ ἐστία καὶ τοῖς
 10 οἰκείοις καὶ ἄλλως ὁμοπατρίοις· καὶ ἀφιστῶσα μὲν ἥς ποτε ὀποιασθη-
 ποσοῦν καὶ ὀπωσθηποσοῦν ἠρξάμην αὐτόθι σχολῆς, ἐφιστῶσα δὲ νεω-
 τέρῳ τε καὶ ἀρτιπαγίῳ τῷ τῆδε φροντιστηρίῳ, ἐκ φοιτητῶν οὐκ ἀδοκίμων
 συγκρο [σ. 353] τουμένῳ τὸν εἰκκοτὸν ἐς τόδε ἀριθμὸν ἐκπληροῦντων.

Καὶ αὐτόθι μὲν εἶχομεν καὶ οὐκ εἶχομεν τὴν Βασιλεύουσαν, ὡς ἐν
 εἰοκτῇ κατακεκλεισμένοι καὶ ταλαιπωρία συζῶντες, ὄσσην καὶ οἶαν εἰκός
 15 ἐφίστασθαι τοὺς καθ' ἡμᾶς τὴν ξένην οἰκοῦντας. Ὡδε δὲ καὶ ψυχαγωγίας
 οὐ μετρίως ἀπολαμβάνομεν ὅπ' ὄψιν τὴν θάλατταν ἔχοντες καὶ τὰς συνε-
 χῶς ἐνορμιζόμενας νῆας ὡς ὑπερλίμενοι (κοινότερον φάναι) καὶ τὴν περι-
 δρομον ἠϊόνα καὶ ἀλειίας ἀλλεπαλλήλους· ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἀκατίους χλοα-
 ζούσας παραμείβομεν ἠϊόνας συννεστιώμενοι. Ἐξομεν δὲ καὶ κατὰ πανη-
 20 γύρεις καὶ ἄλλως ἐκ διαλειμμάτων πρὸς τὰς πέριξ χώρας, πρὸς λειμῶνας
 εὐανθεῖς καὶ παραδείσους εὐκάρπους τε καὶ ποικιλοκάρπους καὶ νάμασιν
 ἀειροῦτοις καταρδενομένους καὶ ὠδικοῖς ὄρνισι περιλαλουμένους. Τοιαῦ-
 τα μὲν ἡμῖν, ὡς ἐν παρόδῳ, τὰ τῆς ἐνεγκοῦσης καλά. Λυπεῖ δὲ ἡμᾶς ἢ
 ἀφαιρεθεῖσα Μητρόπολις ἐπ' ὀφθαλμῶν οὔσα καὶ αὕτη.

25 Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Ἡμῖν δὲ σκοπὸς ἢ τῶν φοιτῶντων ἐπίδοσις
 καὶ ἢ κατὰ ψυχὴν τῶν τὴν αὐτὴν οἰκούντων βελτίωσις ἐν Θεῷ συλλαβόν-
 τι καὶ θεοπειθέσιν εὐχαῖς τῆς τρισολβίου σου καὶ μακαρίας ψυχῆς.

Πηλικά μέντοι καὶ ὄσα καὶ οἶα ἡμῖν ἐς τόδε συμβέβηκεν, ἀρρωστία
 σώματος καὶ φυγὴ παρὰ τὴν λοιμικὴν νόσον, τὴν θέσει λεγομένην πα-
 30 νόκλαν, καὶ χειμῶνος ἀμετρία καὶ ὄσα ἄλλα τὸ γράφειν οὐ συνεχώρησε,
 παρήμι κατὰ μέρος ὡς ἀνόνητα διεξέροχθεσθαι.

Νῦν δ', ἐπεὶ περ ἐκ πάντων ἐρρώσθημεν ἀφάτῳ φιλανθρωπία Θεοῦ
 καὶ θεοπειθέσιν εὐχαῖς ὑμῶν, τὴν ὀφειλομένην ἐξ ἐκείνου προσκύνησιν
 ἀπονέμομεν τῇ φιλοστόργῳ καὶ πατρικῇ διαθέσει τοῦ πανσόφου καὶ θειο-
 35 τάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἀντιβολοῦμεν [σ. 354] τῆς
 φιλοθέου καὶ πατρικῆς ὑμῶν καλοκάγαθίας, τοῦ καὶ ἡμῶν μὴ ἐπιλελῆσθαι
 μηδὲ τῆς συνήθους (εἰ καὶ πόρρωθεν) ἀποστερεῖν κηδεμονίας, καθ' ἣν
 ἐβιωῦμεν ἀνέκαθεν ἐς τόδε ἀγόμενοι, ἀλλὰ καὶ βιωσόμεθα τοῦ λοιποῦ
 ἐν Θεῷ συλλήπτορι ἀντιλαμβανομένων ὑμῶν, καὶ πολλαπλασίους, εἰ
 40 οἶδα, τούτου γε ἔνεκα τὰς ἀμοιβὰς ἔξετε παρὰ Θεοῦ ἐν τε τῷ νῦν αἰῶνι
 καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Αἰ δὲ θεοπειθεῖς αὐτῆς εὐχαῖ
 εἶψαν μεθ' ἡμῶν ἐν βίῳ παντί. Ἀμήν. Μαίτου ε'.

Σεβαστὸς ὁ ἐλάχιστος τῶν αὐτῆς καὶ δούλων καὶ φοιτητῶν.

Δεχέσθω καὶ ἐν μικρὸν βαρέλιον ἐλαίας ἐπιγεγραμμένον τῷ τιμω-
45 τάτῳ αὐτῆς ὄνομα, καὶ ἀντιδότῳ μοι εὐλογίαν.

ΣΧΟΛΙΑ

Στὸ χειρόγραφό μας μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς (σ. 354) σημειώνεται «Ἡ ἕξω ἐπιγραφή: Τῷ ἐντιμοτάτῳ θειοτάτῳ σοφολογιωτάτῳ, ἡμετέρῳ δὲ σεβασμιωτάτῳ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ, ἀγίῳ μεγάλῳ λογοθέτῃ κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ εὐλαβῶς καὶ προσκυνητῶς».

Στὸ περιθώριο (στὴν ἀρχή) φέρει τὴ σημείωση: «ἐκ τοῦ πρωτοτύπου». (Βλ. καὶ πρὸ πάνω σ. 285, σημ. 2).

στ. 2 «διδασκάλῳ...μεγάλῳ λογοθέτῃ κυρίῳ...Ἰωάννῃ». Ὁ Ἰωάννης Καρουφύλλης διαδέχτηκε (1640) τὸν Θεόφιλο Κορυδαλλέα στὴν σχολαρχία τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς καὶ ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινῆτη. Τιμήθηκε μὲ ὅλα τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ στίς 5 Δεκεμβρίου 1676 ἔγινε Μέγας Λογοθέτης (Βλ. Π. Ζερλέντη, Ἰωάννου τοῦ Καρουφύλλου Ἐφημερίδες, στὸ *ΔΙΕΕ* 3(1890) 275-315.—Τοῦ ἰδίου, Ἐπιστολαὶ Ἰωάννου Καρουφύλλου πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, στὸ *ΔΙΕΕ* 6(1902) 73-87.—D. Russo, Ioan Cariofil și operele lui, στὸ *Studii Istorice grecoromâne*, Βουκουρέστι 1939, τ. I, σσ. 181-191.—Ἐπίσης στίς Ἱστορίες τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς.

στ. 24 «ἡ ἀφαιρεθεῖσα Μητρόπολις» εἶναι ὁ ναὸς τοῦ ἀγίου Φιλίππου. Ἐγινε μητρόπολη μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τραπεζούντας (1461) καὶ τὴν μετατροπὴ τοῦ τότε μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Χρυσοκεφάλου σὲ τέμενος. Διατηρήθηκε στὴν κατοχὴ τῶν χριστιανῶν γιὰ δύο αἰῶνες. Μὲ τοὺς διωγμοὺς ὅμως ποὺ ξέσπασαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ φυσικὰ καὶ στὴν Τραπεζούντα, ἐπὶ Μεγάλου Βεζύρη Ἀχμέτ Κιοπρουλοῦ (1661-1674), κατέληξε καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἀγίου Φιλίππου νὰ γίνῃ τέμενος, τὸ 1674, ὁκτὼ δηλαδὴ περίπου χρόνια πρὶν ὁ Σεβαστὸς ἐπιστρέψῃ στὴν πατρίδα του (Βλ. Δοσιθέου, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, βιβλ. IB', κεφ. θ', παρ. β', σσ. 1229-1230.—Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Fontes Trapezuntini I*, Πετρούπολη 1897, Πρὸλ. σσ. XII-XIV καὶ σσ. 150-165, ὅπου ὡς ἔτος μετατροπῆς τοῦ ναοῦ σὲ τέμενος φέρεται τὸ 1665.—Χρυσάνθου Φιλιππίδη, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Τραπεζοῦντος, σσ. 531 καὶ 711-712).

Ἐ π ι σ τ ο λ ῆ Β'

Ἄρχεῖον Οἰκονόμου, φάκ. XIX-κώδ. «Ἐπιστολαὶ διαφόρων...ἀπὸ τοῦ ἀφ' ἑωτηρίου ἔτους ἕως τοῦ ἀψνα'», σσ. 354-356.

Τῷ τιμιωτάτῳ λογιωτάτῳ καὶ φιλοπονωτάτῳ ἐν σπουδαίοις κῦρ
Σεβαστῷ ὑγιείαν εὐεξίαν παρὰ Θεοῦ καὶ ὅσα τὰ ἐν Χριστῷ καταθύμια.

Ἐδεξάμην τὴν ἐπιστολήν σου, τέκνον ἐμὸν ἐν Χριστῷ πεφιλημένον,
πῶς δοκεῖς, ἀσμενέστατα, καὶ ὡς εἰκόνα φίλης ἡσπασάμην ψυχῆς, ἀνέγνω
5 δὲ ἠδέως καὶ τὸν νοῦν ἀσπασίως συνελεξάμην, ὡς εἰκός. Ὅθεν διττὴν
ἀπεσπασάμην χαράν, ἣ καὶ τριττὴν εἰπὼν οὐκ ἂν τοῦ προσήκοντος δι-
ημαρτηκῶς εἶην, ὅτι τε τὰς τῆς νόσου πέδας εὐμενία Θεοῦ διεξέφυγες
καὶ ὅτι, σὺν Θεῷ, ἤδη ἐαυτὸν ἀνελέξω καὶ ῥωννύμενος τῇ καθ' ὑγιείαν
εὐεξία διάγων τελεῖς, καὶ τρίτον ὅτι συνευφραίνῃ συνὼν τοῖς οἰκείοις
10 καὶ ἐλευθέρως ἐλευθεριάζεις τῇ τε κατὰ σπουδὴν ἐλευθερία καὶ τῷ ὑπ'
ᾧ ἔχειν τὰς τε παραλίους ἠιόνας καὶ τᾶλλα ὅσα καταριθμεῖς, πρὸς
ἐστίασιν ὄψεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξέρχεσθαι καὶ τοῖς ὁμοπατρίοις συνέρ-
χεσθαι εἰς κόμας κομώσας φυτοῖς εὐκάρποις καὶ ἐνανθέσι χροιαῖς ἀνθέων
καὶ δαφιλείᾳ ἀειροῦτων ναμάτων [σ. 355] ἀρδευομένοις, οὐ μετρίαν
15 παρῆξέ μοι ἠδονὴν ἀκηκοῦτι καὶ μόνον, πόσον οὖν δεῖν εἰκάσαι σοι κατα-
τρυφῶντι τούτοις εἰς ᾧ; Ἄτε ἐνταῦθα, ὡς φῆς, οἰονεῖ εἰρκῆ τι
εἰργόμενος τῇ ἀναχεύσει, οἷον τοῖς ξένην οἰκαῦσιν, εἰκός τῶν τοιούτων
ἐν στερήσει ἐτύγχανες. Πρὸς τούτοις, οἷα καὶ θέμις, τὸ φροντίζεις σε τῆς
ἐπιδόσεως τῶν φοιτῶντων σοι αὐτοχθόνων κατὰ σπουδὴν, καὶ τῆς κατὰ
20 ψυχὴν αὐτῶν σωτηρίας ἐπιμελεῖσθαι, ἄγαν ἐνέπλησέ με πνευματικῆς
θυμηδίας, ἀναπολῶν (sic) κατὰ νοῦν, ὅτι αὐτός τε τῇ σπουδῇ ἐγένου
χρηστός, καὶ κατὰ τὴν θείαν παραίνεσιν χρηστοποιεῖς τοὺς πλησίον.
Ὅθεν καὶ παρὰ τοῦ κελεύοντος ἀκούση, εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, ἐπὶ
ὀλίγων ἤς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.

Ἡ δὲ τῆς Μητροπόλεως ἀφαίρεσις κειμένη ὑπ' ᾧ πῶς οὐ λυπεῖ;
ὅπου γε ἡμᾶς τοὺς πόρωθεν ἀκηκοῦτας ἐλύπησε καὶ λυπεῖ. Τίς ἐξι-
χνιάσει κρίματα Κυρίου; Τὸ ἀνεπίστροφον, οἶμαι, ἀπὸ κακίας εἰς ἀρε-
τήν, τοιαῦτά τινα ὀδυνηρὰ ἀποτελέσματα τελεσιουργεῖ. Ἀλλὰ πάλιν
ἡμεῖς βαρυνάρδιοι καὶ ἀγαπῶντες ματαιότητα, κατὰ τὸν Προφήτην.
30 Ἰλεως ὁ Θεὸς γένοιτο ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς καθ' ἡμᾶς ἁμαρτάνουσι καὶ
προσκεκρονόσι Θεῷ, ἵνα μὴ καὶ χεῖρονα τούτων ἴδωμεν. Ἀνέγνωμεν
γὰρ πολλάκις, ὅτι σύμπασα ἡ ἁγία Σιών ἐγένετο ὑποχείριος ἀθέοις καὶ
ἀλλοφύλοις, διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ.

Ἡ ἐνταῦθα σχολὴ κραδαίνεται συνεχῶς· ἄστατεῖ γὰρ ὀλόκληρος.
35 Ἐπανεστήσαν οἱ ἀσχόλως ἐν αὐτῇ σχολάζοντες μελανείμονες καὶ κατὰ
τοῦ Γερασίμου, καὶ ἔπαθεν, οἷα καὶ αὐτὸς ἔδρασε, χρώμενοι πρὸς τὴν
αὐτοῦ ἐκβολὴν ᾧ καὶ πρότερον ἐχρήσαντο κατὰ σοῦ ὀδηγῶ τε καὶ συλλή-
πτορι. Ὅθεν ἀναισχύντως σεμνολογοῦνται, ὅτι γεγόνασιν ἱκανοὶ καὶ

εἰσάγειν καὶ ἐξάγειν καθηγητάς. Τοιαύτην τινὰ προκοπὴν προέκοψαν
 40 οἱ δέιλαιοι διὰ τῆς ἀσπουδάστου σπουδῆς. Δύο τινὲς σπουδαῖοι ἀδελφοὶ
 ἱερομόναχοι παρεγένοντο [σ. 356] ἐνταῦθα ἀπὸ Κεφαλληνίας, ἡσκημέ-
 νοι μετριῶς μαθήμασιν, οὓς ἐμελέτησαν οἱ κακεντρεχεῖς φοιτηταὶ τῶ
 φροντιστηρίῳ εἰσαγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἀκηκόετες τὰ κατ' αὐτοὺς
 καὶ τὴν ἀναίσχυντον ὁρμὴν κατὰ τῶν καθηγητῶν, ἀπεστράφησαν ἀθρόως
 45 τὴν αὐτῶν αἵτησιν, ὑφορώμενοι τὸ μὴ καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πάθουεν. Ὅθεν
 προμνηστεύονται ἤδη τὸν Ζαχαρίαν ἔναγχος ἐκ τῆς Μικροῦς παραγεγο-
 νότα Μυσίας, ἀλλ', οἶμαι, καὶ τούτῳ ἀκλινεστέρῳ συνέσονται. Ἐπὶ τού-
 τοις οὖν ἅπασι χαλεπῶς φέρεται κατ' αὐτῶν ὁ Παναγιώτατος, καὶ τού-
 τοις καὶ τοῖς πρότερον πραχθεῖσι δεινῶς ἀπαρέσκεται. Τὰ τοῦ Οἰκου-
 50 μενικοῦ θρόνου δεινά, καὶ πέρα δεινῶν, πιεζομένον τῷ βάρει τῶν τε δα-
 νειστῶν [τε] καὶ δυναστῶν, ἄλλως τε καὶ τῆς ἐξουσίας ἀπομαρανθείσης.
 Χαλεποὶ τοῖς εὐσεβέσιν οἱ δικασταί.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω. Σὺ δέ, ὦ τέκνον ἐμοὶ προσφιλέστατον, εἷς
 τοῦ λοιποῦ τῆ κατὰ σπουδὴν εὐδαιμονία εὐδαιμονῶν, αἰεὶ τοῖς ἔμπροσθεν
 55 ἐπεκτεινόμενος καὶ ἀναβάσεις θεωριῶν ἀρετῆς αἰεὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου δια-
 τιθέμενος, τῇ τε θεῖᾳ προνοίᾳ σφωζόμενος, καὶ τῇ ἐξ ὕψους δυνάμει ὤν-
 νόμενος εἰς ὠφέλειαν τῆς τε ἐνεγκαμένης καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν φοι-
 τῶντων παρὰ τῆ σῆ λογιότητι.

ΣΧΟΛΙΑ

Στὸ περιθώριο ὑπάρχει ἡ σημείωσις: «ἐκ σχεδίου ἰδιοχείρου» (βλ. καὶ
 πρὸ πάνω σ. 285, σημ. 5).

στ. 23 «εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ...»: βλ. Ματθ. ΚΕ' 21. Τὴν φράση χρησιμο-
 ποίησε καὶ ὁ Σεβαστὸς στὸ ἐγκώμιό του πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Σερ-
 βάνο Καντακουζηνὸ (βλ. Hurmuzaki, *Documente...*, XIII, σ. 212).

στ. 25 «ἡ τῆς Μητροπόλεως ἀφαίρεσις»: βλ. τὸ σχόλιο στὴν προηγού-
 μενη ἐπιστολῇ (στ. 24).

στ. 29 «κατὰ τὸν Προφήτην»: ἐννοεῖται ὁ προφητὴν Δαβίδ. βλ. Ψαλ-
 μοὺς Δ' 3.

στ. 37 «ὁδηγῶ τε καὶ συλλήπτορι». Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς ὑπόνοιες ποὺ ἀσαφεῖς
 πληροφορίες δημιουργοῦν γιὰ τὸν Μανολάκη τὸν Καστοριανό, δὲν μᾶς εἶναι
 γνωστὸ ἄλλο συγκεκριμένο πρόσωπο ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποκίνησε τοὺς «μελα-
 νεῖμονες» μαθητὲς τῆς Σχολῆς κατὰ τοῦ Σεβαστοῦ καὶ ἀργότερα κατὰ τοῦ
 Γερασίμου (βλ. καὶ πρὸ πάνω σ. 281, σημ. 2).

στ. 40/1 «σπουδαῖοι ἀδελφοὶ ἱερομόναχοι...ἀπὸ Κεφαλληνίας» πρέπει νὰ
 εἶναι οἱ Σωφρόνιος καὶ Ἰωαννίκιος Λειχοῦδαι. Οἱ Λειχοῦδαι μετὰ ἀπὸ σπου-
 δὲς στὴν Βενετία καὶ τὴν Πάδοβα ἐδίδαξαν στὴν σχολὴ τῆς Κεφαλληνίας, ποὺ

355

Ἐπισημαίνω, ὅτι καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ ἀποστολῇ
 τῆς ἐπιστολῆς Β' (συνέχεια ἀπὸ τὴν ἀπάντη σελίδα).— Ἀρχεῖον Οἰκονόμου, XIX, σ. 355.

Ἐπιστολή Β' (συνέχεια ἀπὸ τὴν ἀπάντη σελίδα).— Ἀρχεῖον Οἰκονόμου, XIX, σ. 355.

στεγαζόταν στή μονή τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου, καί σέ σχολές ἄλλων πόλεων. Στις ἀρχές τοῦ 1683, προσκεκλημένοι νά ἀναλάβουν τήν Ἀκαδημία τῆς Μόσχας, πέρασαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη γιά τίς διατυπώσεις (νά παραλάβουν τά συστατικά πατριαρχικά γράμματα, κτλ.). Ἴσως αὐτή τήν περίοδο τοὺς ἔγινε καί ἡ πρόταση νά διδάξουν στήν Πατριαρχική Σχολή, πράγμα πού δέν ἀποδέχτηκαν. Ἐκίνησαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη στίς ἀρχές Ἰουλίου τοῦ 1683, ἀλλά λόγω τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῆς ἐποχῆς, ἔφτασαν στόν προορισμό τους μόλις τὸ 1685 (βλ. Α. Λασκάρως, Ἱστορική ἐποψὶς περὶ τῆς ἐν Μόσχῃ Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας..., *ΕΦΣΚ* 2(1864) 24-44, ἰδίως σ. 27.—Τρ. Εὐαγγελίδου, *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Β', Ἀθήνα 1936, σσ. 355-356).

στ. 46 «τὸν Ζαχαρίαν»· πιθανότατα πρόκειται γιά τὸν Ζαχαρία τὸν ἐκ Φαρσάλων, ἄλλοτε μαθητὴ τοῦ Σεβαστοῦ στήν Πατριαρχική Σχολή. Συγκεκριμένη μνεία φέρει τὸν Ζαχαρία νά διδάσκει κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1682 τὰ παιδιὰ τοῦ ἡγεμόνα στὸ Βουκουρέστι (βλ. Μ. Γεδεών, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, Ἀθήνα 1936, σ. 129.—Μ. Παρανίκα, *Περὶ τῆς ἐν Κων/πόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς...*, *ΕΦΣΚ* 25, 1893-94, 53).

στ. 48 «γαλεπῶς φέρεται κατ' αὐτῶν ὁ Παναγιώτατος»· πρόκειται γιά τὸν Διονύσιο Δ', πού πατριάρχευε τότε γιά τρίτη φορὰ (Ἰούλ. 1682-Μάρτ. 1684).

Ἐπιστολὴ Γ'

Ἀρχεῖον Οἰκονόμου, φάκ. XLII-Συλλογὴ ἐπιστολῶν Σεβαστοῦ Κυμινήτη, σσ. 16-22.

Ἦμην σε ἤδη ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου ἐπανελθόντα τὴν ἐν Βλαχίᾳ
 πάλαι γραφεῖσαν ἐκεῖθεν ἐπιστεῖλαι γραφήν, ἐν ἣ μοι καὶ περὶ τοῦ προ-
 βλήματος ὑπεσήμανας τῆς μετουσιώσεως τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ
 Χριστοῦ, παρὰ τῆς συνήθως τὰ πολλὰ ψευδομένης φήμης παρακρουσθεῖς
 5 (καίτοι σοι ὡς ἐς Βλαχίαν ἔγωγε ἀπεκρινάμην πρὸς τὴν ἐρώτησιν, ὅθεν
 καὶ γέγραφας, ὅπου καὶ τὰ τοιαῦτα καλβινίζοντα διακωδωνεῖται δόγμα-
 τα καὶ διδάγματα), ὧ χροσέοις ἀρετῶν ἄνθεσι κατηγγλαῖσμένε ἱερολο-
 γιώτατε Κύριε Χρῦσανθε, κῶδος ἐμὸν καὶ τῆς ἐμῆς ὀλιγομαθίας εὐκλεέ-
 10 ἔγνω, ὅτι καὶ νῦν Μυσίαν οἰκεῖς τὰ πρῶτά τε φέρεις καὶ μέγα δύνασαι
 παρὰ τῷ κρατίστῳ θεοσεβεστάτῳ ἐκλαμπροτάτῳ τε καὶ ἡγεμονικωτά-
 τῳ αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Σερβάνῳ
 βοεβόδα, οὗ καὶ τοὺς τιμιωτάτους γονυκλινῶς ἀμφιπεριπτύσσομαι
 [σ. 17] καὶ ἀσπάζομαι πόδας, ἐμαντὸν ἐμακάρισα τῆς εὐποτίας καὶ
 15 τῆς ἐντεῦθεν ἐλπιζομένης, θεοῦ συλλαβόντος, ἐν τῷ μετὰ σώματος βίῳ

καὶ τῶ ἐπικαίρῳ τῆς ἡλικίας, ἀνέσεως. Ἐνθεν τοι καιροῦ λαβόμενος ἐξαγγέλλω σοι τὰ ἡμέτερα.

Χρόνου μοι ἐνταῦθα ἐξαετοῦς ἤδη παρωχηκότος, εἰσέτι καὶ νῦν τὰ τοῦ σκοποῦ μοι ἀπὸ λεπτοῦ ἤρηται μίτου. Δόξαν γάρ μοι καὶ αὐτῶ
 20 ἐπιδεδημηκότι καὶ τὴν ἐνεγκαμένην δικαίοις νόμοις τῆς ἐνούσης μοι ἀπολαῦσαι σπουδῆς. Τοῦ δὲ κατεπείγοντος τῶν ἀναγκαίων μὴ συγχωροῦντος καὶ τῶν ἐνδημούντων ἀντιλαβέσθαι μὴ ἐξαρκούντων, μηδ' εἰ καὶ δύναντο οἱ χαριέντες συγχωρουμένων ὑπ' ἀνοίας τε καὶ ἀγνωμοσύνης τῶν ἐθελοκακούντων. Ἐγκεῖται καὶ γάρ, ὡς οἶδας, ἡ διάνοια τοῦ
 25 ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος· καὶ θάττον αὕτη ἀναπλησθεῖη τοῦ βορβόρου τῶν χαμαὶ ἐρχομένων, ἢ μικρόν τι μεταποιήσαιτο τοῦ βελτίονος· ὡς καὶ ῥᾶστ' ἄν τις κατὰ προανῶν κατενεχθεῖη, καὶ μηδενὸς ὤσαντος, ὑπὸ τοῦ βαρυτάτου σαρκίου καὶ τοῦ χαμαιζήλου φρονήματος. Οὕτω δυσώγητα τὰ καλά, ῥᾶστα δὲ τὰ φαῦλα καὶ αὐτοσχέδια. Ὡς ἐκ τούτου
 30 μοι τὸ πᾶν τοῦ σκοποῦ κινδυνεύει. Καὶ τῶν τε γὰρ προσόντων μοι ἐς τέλος ἐν τοσούτῳ χρόνῳ καταλυθέντων, ἄλλοθεν δὲ ποθεν οὐκ ἐρόν, ὡς ἐπιϋθεν τὰ πρὸς τὸ ζῆν προσπορισθῆναι, λείπεται καὶ ἄκοντος ἐντεῦθεν ἀπᾶραι, καὶ παρ' ὧν ἑτέρων ὁ Θεὸς βούλοιο τὰ δέοντα καὶ τὰ ἀναγκαῖα φροντίζειν. Περὶ οὗ δὴ καὶ συχνὸν ἤδη χρόνον λογιζομένῳ τὸ ποιητέον,
 35 τοιοῦτόν τί μοι ἐπῆλθε σκοπομένῳ τὴν ἀρίστην ἐλέσθαι. Ἐδοξέ μοι τὴν ἔχουσάν σε ἤδη πανευδαίμονα χώραν καταλαβεῖν, κἂν μὲν τι περὶ τοῦ προκειμένου σοι σκοποῦ ὠνησάμην, εὐχῆς τοῦτ' ἄξιον· ἦν δὲ μή, τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φερούσης ἐκεῖθεν ἔχεσθαι, τῆς πάλαι μοι παρητημένης (εἰδόσι λέγω). Στερεὰ γὰρ ἀνάγκα. Ἀνάγκα γὰρ οὐδὲ θεοί, φασί, μάχονται.
 40

Ἄλλ' ἐν τούτῳ τοῦ λόγου γενόμενος, οὐκ [σ. 18] εὐθέως κατετόλμησα τῆς ὁδοῦ, τὰ τε ἄλλα, καὶ διὰ τὸ τέως ἀνώμαλον καὶ κυμαῖνον τοῦ βίου. Ἐκρίνα δὴ καιροῦ λαβόμενος κοινῶσαι σοι προὔργον γνώμην ἐμὴν, ἡμετέρῳ τε ὄντι οἰκειοτάτῳ τε καὶ ἐρασμιωτάτῳ, δυναμένῳ τε
 45 καὶ ἀπόντων ἡμῶν πλέον ἢ καθ' ἡμᾶς, καὶ τῶν ἡμετέρων ὡς τῶν οἰκείων ἀντιλαβέσθαι καὶ καταθύμια ἡμῖν ἐπιδαφιλεῦσαι, ὡς παροησίαν ἔχοντι πολλὴν πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον καὶ ἀρχικώτατον αὐθέντην, ὃν ἡ παντοκρατορικὴ δεξιὰ διατηροῖ ἐπὶ τὸν ἐκλαμπρότατον αὐτοῦ θρόνον ἄνοσον, ὑγιᾶ, μακρόβιον, εὐτυχον, νικητὴν, τροπαιοῦχον, ἀνώτερον παντὸς ἀνιαρῶ
 50 ροῦ καὶ πονηροῦ συναντήματος. Χρῆμα τρώντι παρ' ἡμῖν μὲν καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν, ὡς μηδὲν εἰσενεγκαμένοις, δωρεὰν δὲ καὶ ἀμοχθὶ μεσιτεούντων ὑμῶν καὶ εἰσηγορούντων καὶ μόνου τοῦ ποθουμένου τυχεῖν· παρ' αὐτῶ δὲ καὶ τῆς ἀξίας ἐλλεῖπον, ὡς καὶ τοῖς θεράπουσι τῶν θεραπόντων ἀδ-

τοῦ κατορθούμενον· παρ' ὑμῶν δὲ καὶ λίαν τῇ τε σπουδῇ καὶ τῷ ἐπαγγέλ-
55 ματι καί γε τὰ πρὸς ἡμᾶς οἰκείον ἅμα καὶ ὀφειλόμενον.

Ὁ μὲν γὰρ τουτουὶ προκατάρξας τοῦ ἐγχειρήματος Μανουήλ, ὁ ἐν
ἄρχουσι τιμιώτατος, οὐχ οὕτω τῶν ἄλλων, οὐδὲ οἶδας, ἀπώνατο τυχηρῶν
τοῦ βίου καλῶν, ὅσῳ περ τῆς πρὸς τοὺς δεομένους ὀπωσοῦν εὐπορίας, μά-
60 λιστα δὲ πάντων δι' ἃ πολλαχοῦ πολλοῖς ἀναλώμασι κατέστησε φροντι-
στήρια· τοῦ δυτικοῦ μέρους ὅμως, ἐν τῷ γε μέρει τούτῳ καὶ οὗτος ἐπι-
λαβόμενος, ὅθεν καὶ ὠρηγτο. Μένει δ' εἰσέτι καὶ νῦν τὸ παλαιὸν καὶ
πρᾶγμα καὶ ὄνομα τῶν ἀφ' ἡλίου βολῶν ἔρημον τῆς λογικῆς ταύτης ἐπι-
κουρίας, οὐκ ὄντος τοῦ βοηθήσοντος. Καὶ ταῦτα τῆς ἀσεβείας ἐπικρα-
τούσης καὶ πολλούς, φεῦ, τῶν πιστῶν ἐντεῦθεν εἰς ἀπώλειαν συνωθοῦσης.

65 Τίνα οὖν τούτου χρόνον ἀναγκαιότερον εὔροι τις ἂν εἰς τὴν τοιαύτην
τοῦ γένους ἐπικουρίαν; Ἡ τίνας ἄλλους δικαιοτέρον παρὰ τοὺς οἰκείους
τοῦ οἰκείου γένους ἀντιλαμβάνεσθαι δυναμένους; Τίς δ' ἂν ἄλλος εὔροιο
τῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἐντεῦθεν τε ὀρμώμενος, τὰ ἀρχαῖα καὶ
τοσαύτης ἐπειλημμένος δυνάμεως, τηλικαύτης τε καλοκάγαθίας καὶ
70 εὐσεβείας, καὶ τοῦ πρὸς τὰ καλὰ ζήλον καὶ προαιρέσεως, παρὰ τὸν ἐκλαμ-
πρότατον θεοσεβέστατον καὶ τοῦ οἰκείου γένους ἀντιλήπτορα μέγιστον
εὐτυχεστάτον καὶ πανευδαίμονα [σ. 19] ἡμῶν ἀθθέντην καὶ ἡγεμόνα
πάσης Οὐγγροβλαχίας;

Ἐγωγε οὖν οἶμαι τὴν παντέφορον τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, οἷόν τι χρέος
75 ἐς τόδε, τοῦτο ἀφωσιωμένον ἀποταμιεῦσαι τῷ ἡγεμονικωτάτῳ ἡμῶν
ἀθθέντη, ἐντεῦθεν τε ἀνέκαθεν ὀρμωμένῳ καὶ τοσαύτης ἐπειλημμένῳ
δυνάμεως καὶ πειθηρίους πρὸς τὰ καλὰ καὶ θεάρεστα τῶν ἔργων παρεχο-
μένῳ τὰς ἀκοάς, καὶ τὰς τοιαύτας αἰτήσεις ἀσμενέστατα παραδεχομένῳ.
Ὅπως τοῦ κρείττονος ἀνατολικοῦ τουτουὶ μέρους πάλαι ποτέ, νῦν δὲ
80 διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀπὸ τῆς ἀμαθίας σκοτόμαιναν δεδυκτός τε καὶ
ἀμανρωθέντος, ὁ ἐκ ταύτης κράτιστος τοῦ βασιλικωτάτου τῶν Κομνη-
νῶν γένους ἀναβλαστήσας καρπὸς ἐπιλάβοιτο, καὶ ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἀνα-
καλέσαιτο. Κλέος τοῦτο τούτῳ ἔξοχον πάντων αὐτοῦ τῶν ἄλλων κατορ-
θωμάτων. Χρῆμα τρώντι, ὡς εἴρηται, παρ' αὐτῷ μὲν καὶ λίαν σμικρό-
85 τατον, ὅσῳ πον καὶ τοῖς μικρὰ δυναμένοις, ῥᾶστον κατορθοῦσθαι, μόνον
εἰ βούλοιο. Παρὰ δὲ Θεῶν καὶ λίαν ὑψηλόν τε καὶ θεῖον. Παρὰ δὲ τοῖς
ἀνατολικοῖς τουτουῖσι μέρεσιν, ἅτινα καὶ λίαν βεβαρβάρωται χρονίσαντα
ἐν βαρβάροις, ἀναγκαιότατον ἅμα καὶ σωστικώτατον. Ἡ μὲν γὰρ ἄλλη
90 πᾶσα ἐλεημοσύνη, καί γε οὐσα καὶ αὐτὴ καλὴ καὶ ἐπαινετὴ, περὶ γε μὴν
τὰ σώματα διαβαίνει, χρήματα θνητὰ καὶ φθαρτὰ, ἢ δὲ γε περὶ τὴν σπου-
δὴν ἀντίληψις, ὡς εἰκός, ἐπὶ τὴν ψυχὴν διαβαίνει, ἧς οὐδ' ὁ σύμπας ἀντά-
ξιος ἐστὶ κόσμος.

Καὶ ὁ μὲν ῥηθεὶς τιμιώτατος ἐν ἄρχουσι Μανουήλ, οἶδας, ὅσα περὶ
 τὰ τοιαῦτα κατηνάλωσε χρήματα, πᾶσαν ἡμίαν ἀφείς· ὁ δὲ γε τὰ πάντα
 95 φέριστος πανευδαιμονέστατος καὶ μεγαλοπρεπέστατος οὗτος ἀθέντης
 καὶ ἡγεμών, δι' ὀλίγων πάντῳ τὸ σπουδαζόμενον καταστήσει, τῷ δρα-
 στηρίῳ τῆς αὐτοῦ καὶ φρονήσεως καὶ δυνάμεως πρὸς τοῦτο χρησάμενος.
 [σ. 20] Ἰκανὰ γὰρ πρὸς τοῦτο καὶ τὰ ἀποπίπτοντα τῆς τραπέζης αὐτοῦ
 ψυχία κορέσαι ψυχὰς πεινώσας, ἀλλὰ μὴ σώματα. Δῆλον δ', ὅτι καὶ τοῦ-
 100 το τῶν θείων ἐστὶ κοιμάτων τὸ μὴ πάντας κεκτᾶσθαι τὰ καλά, ἀλλὰ τοῖς
 μὲν λόγον φέρ' εἰπεῖν, τοῖς δὲ χρήματα, τοῖς δὲ δυναστείαν, τοῖς δὲ φρο-
 νησιν, τοῖς δ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων παρέθηκε σωτηρίας ἀφορμὰς ὁ Θεός,
 ἵν' ὡς ἐξ ἐράνου, ὡς οἶμαι, ἀλλὰ μὴ ὑφ' ἐνὸς τὸ κοινὸν κατορθωθείη κα-
 λὸν πρὸς κοινήν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν συντελούντων.

Ἡμεῖς μὲν οὖν, τό γε ἡμέτερον, ἀναγγέλλομεν ὧν ἐλλείπομεν πρὸς
 τοῦτο δεόμενοι. Ὑμέτερον δ' ἂν εἶη, ὡς οἴδατε καὶ οἷς οἴδατε τρόποις
 τὸ ἐλλείπον ἀναπληρῶσαι καὶ μὴ περιδεῖν τὸ ἀρτιθαλὲς ἐνταῦθα τῆς σπου-
 105 δῆς ζώπυρον ἀπομαραίνεσθαι, καὶ πόρους ἐξαετέις αὐθις ἐπὶ τὸ μὴ εἶναι
 χωρεῖν, ἵνα μὴ καὶ ἀδικίας ὄφλητε δίκας, δυνάμενοι μὲν, μὴ βουλόμενοι
 110 δέ. Κἂν μὲν τις καὶ ἀντιποιεῖσθαι ἕτερος εἶη τρόπος, ὅπως καὶ ὅθεν τὰ
 ἀναγκαῖα προσπορισθῆναι, ὑμεῖς ἂν ἴδοιτε.

Ἔτσι δὲ κἀνταῦθα ἡ σεβασμία μονὴ τῆς ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου
 τῆς Σουμελάς ὑμῖν τε καὶ πᾶσι γνώριμος, ὡς καὶ τὰ τῶν Κομνηνῶν βασι-
 115 λέων χρυσόβουλλα ὁ πανευδαιμονέστατος ἀθέντης ἔφθη ἑωρακῶς, τά
 τε ἀρχαῖα καὶ τὰ πρωτότυπα, καὶ ἅπερ ἡμεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει
 ἀνεκαινίσασμέν τε καὶ ἡρμηνεύσαμεν τῶν αὐτῶν αἰοιδίμων βασιλέων τῶν
 Κομνηνῶν. Ἐν ταύτῃ ἔνεστι, εἰ δοκεῖ, τῇ θείᾳ μονῇ παραθέσθαι τὰ ἱκα-
 νὰ δόξαντα, ἅπερ αὐτοὶ διοικήσουσι τὰ δέκα πρὸς ἕνδεκα, οἷς οἴδασιν τρό-
 120 ποις, ὡς ἐντεῦθεν ἀπολαβεῖν κατ' ἔτος τὸ ἐπιβάλλον μέρος εἰς χρεῖαν τῶν
 ἀναγκαίων τὸν προστησόμενον τοῦδε τοῦ φροντιστηρίου, ὡς ἐς τὸ διη-
 νεκὲς παραμένειν τὸ μνημόσυνον τοῦ πανευδαίμονος [σ. 21] ἡμῶν ἀθ-
 θεντός. Ἐὰν δέ τι καὶ περὶ τῶν φοιτησόντων προσαναλώσασιν δέοι, καὶ
 εἴ τι ἕτερον εὐδοκεῖ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ὑπομνήσεις, ἅμα καὶ τὰ τοιαῦτα
 125 ὑπαγορεύσεις. Θεὸς δὲ ἡγήσθω παντὸς καὶ λόγου καὶ πράξεως· κἂν μὲν
 ταῦθ' οὕτω γένοιτο, εἴθε δὲ καὶ γένοιτο, ἡμεῖς μὲν τοῦ λοιποῦ εὐπορί-
 σαντες τῶν ἀναγκαίων ἀμφοτέρως ἐς δύναμιν ἀνθεξόμεθα τοῦ φροντιστη-
 ρίου, ὑμεῖς δὲ οἱ τοῦ τοιούτου πρόξενοι ἀγαθοῦ τὸν ἄξιον μισθὸν ἀντι-
 λίψασθε καὶ τὸ μέγα ἔλεος παρὰ τοῦ μισθαποδότου Θεοῦ, ἐν τε τῷ νῦν
 αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐκνησα δὲ καὶ ἑτέροις τῶν φίλων τὸ χρεῖμα κοινῶσαι, ὡς γοῦν
 130 συλληγομένους τοῦ ἐγχειρήματος, εἰδὼς ἱκανὸν ὄντα σε καὶ μόνον εἰς

τοῦτο βουλόμενον· ἐπ' ἀγαθῶ γὰρ προτρέπεις καὶ ἀγαθὸν καί, ἣ φησιν
 "Ὀμηρος, σπεύδοντα καὶ αὐτὸν παρακαλεῖς. Καὶ πολλοὺς, εὖ οἶδ' ὅτι
 προσλήψῃ τοὺς συλληφόμενους, εἰ δέοι· ἵνα σοὶ καὶ μόνῳ ἐν τῷ γε μέρει
 135 τούτῳ τὰς χάριτας ἐπιγράψωμεν." Ἄπαν γάρ, κατὰ Πίνδαρον, εὐρόντος
 τὸ ἔργον. Κἂν μὲν δέῃ καὶ αὐτὸν αὐτόσε παραγενέσθαι μῆρυσον, οὐ πα-
 ραιτήσομαι, μόνον ἵνα τὸ ἀγαθὸν γένηται, καὶ τὸ σκοπούμενον εἰς αἴσιον,
 ἐν Θεῷ συλλαβόντι, πέρας ἀχθείη.

Ἐρωμένως μοι καὶ εὐδαιμόνως διαβιώῃς εἰς τέλος, εὐκταϊστάτον
 140 μοι χρῆμα καὶ ὄνομα. «Βάλλ' οὕτως, αἴκεν τι φῶς ἄνδρесси γένοιτο». *Νόει ἂ λέγω· δῶν γάρ σοι ὁ Κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι.*

Τὸν πανοσιώτατον ἄγιον καθηγούμενον κὺρ Παῖσιον, τὸν ἀπὸ τῆς
 βασιλικῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, εὐλαβῶς ἐν Χριστῷ περιπτύσσομαι καὶ
 τὴν αὐτοῦ ἀσπάζομαι δεξιάν, ὡς δὲ καὶ πάντες οἱ τὴν αὐτὴν ἐμοὶ καὶ
 145 οἰκίαν καὶ πόλιν οἰκοῦντες, ἰδίᾳ δὲ ὁ νεα[σ. 22]ρὸς μὲν τὴν ἡλικίαν,
 τὴν δὲ φρόνησιν πολὺς πνευματικὸς καὶ μουσικὸς ἐν ἱερομονάχοις παπᾶ
 κὺρ Ἀκάκιος, μετὰ τῆς συνοδίας αὐτοῦ. Καί, πανοσιώτατε πνευματικῆ
 κὺρ Παῖσιε, ἐγγράφως ἐπίστελλε, δέομαι, τοῦ Τυφλοῦ τὸν κανόνα, ὅπως
 ἐν καιρῷ δέοντι καὶ ἡμεῖς ἀναγνώμεν αὐτόν, ἐν ᾧ καὶ αὐτός ποτε τοῦτον
 150 ἀνέγνως οἰκίσκῳ, ἵνα καὶ τῆς αὐτῆς ἐντεῦθεν ἐπιτύχωμεν σωτηρίας.

Τοὺς ἐντιμοτάτους καὶ ἐνδοξοτάτους ἀνταδέλφους τοῦ ἐκλαμπρο-
 τάτου ἡμῶν ἀθροῦτος δουλικῶς προσκυνῶ καὶ ἀσπάζομαι, οἷς καὶ χορη-
 γήσαιο ἢ παντέφερος τοῦ θεοῦ πρόνοια κεχαρισμένως καὶ κατὰ θυμὸν
 τὸν ἅπαντα διανύειν βίον καὶ ὑμῖν συνεπιλαβέσθαι τοῦ προκειμένου σκο-
 155 ποῦ.

Τὸν τιμιώτατον καὶ χρησιμώτατον Κυρίτζη Πασχαλάκη, τὸν ἡμέ-
 τερον συμπατριώτην, ἀκριβῶς χαιρετῶ καὶ ἀσπάζομαι καὶ πάντας ἰδίᾳ
 τοὺς σὲ φιλοῦντας κἀγὼ μετὰ τῆς αὐτῆς διαθέσεως ἐν Χριστῷ καὶ φιλῶ
 καὶ ἀσπάζομαι.

160 Ὁ ἐλάχιστος ἐν σπουδαίοις καὶ ὑμέτερος, εἰ καὶ εὐτελής, ὁμως εἶπω,
 καθηγητῆς Σεβαστὸς Τραπεζούντιος Κυμνήτης
 ,αχπῆ' Ἑκατομβαιῶνος ζ' φθίνοντος

ΣΧΟΛΙΑ

Ἡ ἐπιστολὴ μᾶς παραδίδεται ἀνεπίγραφη.

στ. 2/3 «περὶ τοῦ προβλήματος...τῆς μετουσιώσεως»· στὰ καλβινί-
 ζοντα δόγματα ποῦ ἐξέθεσε σὲ ἐπιστολὴ του ὁ Χρῦσανθος Νοταρᾶς, ὁ Σεβα-
 στὸς τοῦ ἀπάντησε, στίς 25 Νοεμβρίου 1687, μετὰ τὴν πραγματεία του «Περὶ
 τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας». Τὸ κείμενο αὐτὸ σώζεται σὲ πολλὰ χειρόγρα-

φα (βλ. Hurmuzaki, *Documente...*, XIII, σ. κα', ἀρ. 52). Δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεών (περ. *Ἐκκλ. Ἀλ.*, 1881, τεύχ. ΙΔ', σσ. 243-246 καὶ ΙΕ', σσ. 253-255) μὲ τὸν τίτλο: «Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου Κυμινῆτου ἐπιστολὴ περὶ Μετουσιώσεως ἐν τῇ θεῖα εὐχαριστίᾳ».

στ. 36 «τὴν πανευδαίμονα χώραν»· ἐννοεῖ τὴν Βλαχία. Ἐπαναλαμβάνει συχνὰ τὴν ἔκφραση, ὅταν ἀναφέρεται στὴν Βλαχία.

στ. 38 «τῆς πάλαι μοι παρητημένης»· ἐννοεῖ τὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ στὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. καὶ πῦθ πάνω στὴν σελ. 287).

στ. 56 «ὁ...προκατάρξας τοῦ ἐγχειρήματος Μανουήλ»· πρόκειται γιὰ τὸν Μανολάκη τὸν Καστοριανό, ἱδρυτὴ καὶ χορηγὸ πολλῶν ἑλληνικῶν σχολῶν: τῆς Ἄρτας, τοῦ Αἰτωλικοῦ, τῆς Χίου καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς Κωνσταντινούπολης (βλ. C. G. Mano, *Documente din secolele al XVII^{lea}-XIX^{lea} privitoare la Familia Mano*, Βουκουρέστι 1907, εἰδικὰ στὸν Πρόλογο σ. XVII.—Τρ. Εὐαγγελίδη, *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. Α', 1936, 6-7).

στ. 63/4 «τῆς ἀσεβείας...πολλοὺς τῶν πιστῶν...εἰς ἀπώλειαν συνωθούσης»· κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἦταν συχνοὶ οἱ διωγμοὶ τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Στὴν περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας καὶ γενικότερα τοῦ Πόντου ἀναφέρονται ὁμαδικοὶ ἐξισλαμισμοὶ τῶν κατοίκων πολλῶν περιοχῶν (βλ. Χρῦσανθου Φιλιππίδου, ὁ.π., σ. 707, κ.ά.).

στ. 81/2 «τῶν Κομνηνῶν γένους ἀναβλαστήσας»· ὁ Σερβάνος Καντακουζηνὸς ἦταν ἀπόγονος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν. Γιὰ τὴν γενεαλογία τῶν Καντακουζηνῶν καὶ τίς σχέσεις ἐπιγαμίας μὲ τοὺς Κομνηνοὺς βλ. E. Rangabès, *Livre d'or de la noblesse Phanariote et des familles princières de Valachie et de Moldavie*, Ἀθήνα 1904, σ. 40 κ.έ. καὶ 51 κ.έ.—Ioan Filitti, *Archiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Βουκουρέστι 1913.

στ. 87/8 «βεβαρβάρωται χρονίσαντα ἐν βαρβάρους»· πρβ. Εὐρ. Ὁρ. 285.

στ. 98/9 «τὰ ἀποπίπτοντα τῆς τραπέζης ψυχία»· βλ. Ματθ. ΙΕ' 27.

στ. 113/4 «τὰ τῶν Κομνηνῶν χρυσόβουλλα...ἀνεκαινίσσαμεν»· πρόκειται γιὰ τὸ χρυσόβουλλο πού ὁ Ἀλέξιος Γ' Μέγας Κομνηνὸς ἀπέλυσε τὸ 1364 γιὰ τὴ μονὴ Σουμελᾶ. Τὸ κείμενό του ἐπεξεργάστηκε μεταφραστικὰ ὁ Σεβαστὸς, ὅταν ἦταν ἀκόμη στὴν Κωνσταντινούπολη. Τέσσερα χειρόγραφα γραμμένα σὲ δύο στῆλες σώζουν τὸ ἀρχικὸ κείμενο (ἀριστερὰ) καὶ τὴν μετάφραση τοῦ Σεβαστοῦ (δεξιὰ). Τὸ ἐπίσημο ἀντίγραφο πού ἀνήκε στὴν Μονὴ Σουμελᾶ, ἐπικυρωμένο ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἰάκωβο, βρίσκεται σήμερα στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο (ἀρ. 33) (βλ. Hurmuzaki, ὁ.π., σ. κβ', ἀρ. 60.—Δ. Πάλλα, *Κατάλογος χειρογράφων Βυζαντινοῦ Μουσείου*, III, Ἀθήνα 1956.—Τὸ κείμενο τοῦ χρυσοβούλλου εἶναι ἐκδεδομένο: F. Miklosich-I. Müller, *Acta et Diplomata*, τ. V, Βιέννη 1860, σσ. 276-281).

στ. 118 «τὰ δέκα πρὸς ἑνδεκα» σύστημα τοκισμοῦ χρημάτων, ὅστε ἀπὸ τοὺς τόκους (ποσὸ ἴσο μὲ τὸ 1/10 τοῦ ἀρχικὰ κατατεθειμένου) νὰ πληρῶνεται ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς.

στ. 135 «κατὰ Πίνδαρον» βλ. Ὀλυμπ. ΙΓ' 17.

στ. 140 «βάλλ' οὕτως, αἶκεν τι φῶς...» βλ. Ἰλιάδας Θ 282.

στ. 142 Ὁ Παΐσιος πρέπει νὰ εἶναι ὁ λόγιος ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἰβήρων «τουπίκην Ἀλευρᾶς», ὁ ὁποῖος ἔζησε ἓνα διάστημα καὶ στὶς πόλεις τοῦ Πόντου, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν τὰ σημειώματα στὰ αὐτόγραφα χειρόγραφα του (βλ. C. Astruc—M. L. Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs—Supplément III*, κώδ. ἀρ. 1116.—H. Omont, *Manuscrits grecs datés des XVIIe et XVIIIe*, Παρίσι 1892, σ. 84 καὶ προσθ. σ. 7, γιὰ τὸ ἴδιο χειρόγραφο.—Σπ. Λάμπρου, Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξίου Κολυβᾶ, περ. ΝΕΛΛ. 11, 1914, 471, ἀρ. 2.—Ἐπίσης Ν. Λιβαδάρα, Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Πειραιῶς, στὸ ΔΙΕΕ 11, 1956, 211, ἀρ. 11). Τὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ Σεβαστὸς γράφει πρὸς τὸν Χρῦσανθο, ὁ Παΐσιος φαίνεται ὅτι βρισκόταν στὴν Βλαχία· ἂς σημειώσουμε ὅτι ἡ μονὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος ἔξω ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι ἀποτελοῦσε, ἀπὸ τὸ 1613, μετόχι τῆς μονῆς Ἰβήρων (βλ. περ. Ἐκκλ. Ἀλ. 19, 1899, 36: Ἱστορικὸν Ἡμερολόγιον).

στ. 147 Ὁ μουσικὸς ἐν ἱερομονάχοις Ἀκάκιος πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν ἰβηρίτη μοναχὸ ὁ ὁποῖος ἔγραψε (1680) τὰ δύο στιχηράρια τῆς μονῆς Ἰβήρων: ἀρ. 1099 καὶ 1103. (βλ. Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. Β', Καϊμπριτζ 1900, σσ. 250-251)· ἓνα τρίτο χειρόγραφο (ἀρ. 1127) φέρει τὴν σημείωση ὅτι ἐγράφη στὴ Μόσχα στὶς 26 Ἰουλίου 1701 (βλ. Σπ. Λάμπρου, ὁ.π., σ. 252). Τὴν ἐποχὴ ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, φαίνεται ὅτι ἦταν περαστικὸς ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα μὲ τὴ συνοδεία του, καθ' ὃδὸν πρὸς τὴ Μόσχα, ὅπου ὑπῆρχε ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, μετόχι τῆς μονῆς Ἰβήρων ἀπὸ τὸ 1651· μιὰ σημείωση σχετικὴ μὲ τὸ μοναστήρι αὐτὸ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «εἰς τοὺς ἀρχθ', μαρτίου ἰβ', ἦλθεν ἀρχιμανδρίτης Ἀκάκιος μουσικὸς, μὲ δύο ἱερομονάχους καὶ δύο διακόνους, οὓς ἡ πατρὶς Γαλάτισσα πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης» (βλ. περ. Ἐκκλ. Ἀλ. 32, 1912, 14-15: Χρονογραφία τῆς ἐν Ἀθῶν μονῆς τῶν Ἰβήρων).

στ. 151 Γιὰ τοὺς ἀδελφούς τοῦ Σερβάνου Καντακουζηνοῦ βλ. E. Rangabès, ὁ.π., σ. 51 κ.έ. Θὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ εἰδικὰ τὰ ὀνόματα τοῦ Κωνταντίνου τοῦ στολνίκου καὶ τοῦ Μιχαήλ, μὲ τοὺς ὁποίους ἀργότερα ἀλληλογράφησε ὁ Σεβαστὸς.

στ. 156 Γιὰ τὸν Πασχαλάκη γνωρίζουμε μόνον τὰ ὅσα λίγα ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Σεβαστὸς.